

Bölgesel Su Anlaşmazlıklarının Küresel Çatışmaya Dönüşme Riski: Fırat ve Dicle Örneği

Yusuf KARAKILÇIK¹

Özet

Geçtiğimiz yüzyılda petrol kaynaklarına verildiği gibi, günümüzde de su kaynaklarına küresel paylaşım savaşlarının “yeni nesnesi” rolü verilmek istenmektedir. Bu bağlamda, dünyanın egemen güçleri yeni stratejilerini, su kaynaklarını paylaşma ve denetleme politikası üzerine inşa etmeye başlamışlardır. Öyle ki, son yıllarda “su savaşları”ndan daha sık söz edilmektedir. Çatışma potansiyeli barındıran su kaynaklarının çoğu “sınıraşan” ve “uluslararası su” konumundaki sulardır. Bölgesel düzeyde anlaşmazlık konusu olan su havzalarından birisi de Fırat ve Dicle havzasıdır. Bu havzayı paylaşan Türkiye, Suriye ve Irak arasında halen su anlaşmazlıkları bulunmaktadır. Bu ülkeler arasında bugüne kadar yapılan geçici anlaşmalar sorunu çözmek için yeterli olmamıştır. Ayrıca, 2003 yılında Irak’ın ABD tarafından işgali ile ortaya çıkan yeni durum, yeni gerginliklere neden olabilir. Çalışmada, önce su anlaşmazlıkları ve bölgesel ölçekli su gerginliklerinin olası bir küresel çatışmaya dönüşme olasılığı ele alınmakta, ardından Türkiye açısından stratejik önemi bulunan Fırat ve Dicle’nin konumu, havzadaş ülkelerin bu nehirlerden yararlanmaya yönelik yaklaşımları, bölgesel anlaşmazlık boyutu, bu anlaşmazlığın küresel bir çatışmaya yol açma olasılığı ve çözüm yolları irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Su Anlaşmazlığı, Bölgesel Su Çatışması, Küresel Su Sorunu, Sınıraşan-Sınıroluşturan ve Uluslararası Su, Fırat ve Dicle.

GİRİŞ

Su, sadece yaşamın temel bileşeni değil, aynı zamanda küresel uygarlığın ve barışın da temelidir. Bir ülkenin gereksinim duyduğu miktarda su kaynağına

---

¹ Doç. Dr. İnönü Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, Malatya

erişebilmesi, o ülkenin toplumsal, ekonomik ve siyasal istikrarı kadar, bekası ile de doğrudan ilgilidir².

Günümüzde su, sahip olanlara stratejik bir üstünlük sağlayan, ekonomik ve ekolojik bir kaynak haline gelmiştir³. Petrol, nasıl ki yirminci yüzyılda ekostatejik (ekonomik, ekolojik ve stratejik) bir kaynak olarak rol oynamışsa; su da yirmi birinci yüzyılda petrole eşdeğer bir rol oynayabilir. Petrol kaynakları için yapılan gizli ya da açık mücadelelerin (hatta savaşların), önümüzdeki yıllarda su kaynakları için de yapılması ihtimal dışı değildir⁴.

Dünyanın birçok yerinde yerel, bölgesel ve uluslararası su gerginlikleri yaşanmaktadır. Uluslararası hukuk, su kaynaklarının hakça paylaşımı ve akılcı kullanımı konusunda henüz bağlayıcı bir hukuk kuralı geliştirebilmiş değildir. Su kaynaklarının yönetimine ilişkin belirsizlikler ve sorunlar, suyun yakın ve uzak gelecekte bölgesel-küresel çatışmalara zemin oluşturma riskini gittikçe arttırmakta ve su kaynaklarının sürdürülebilirliğini zorlaştırmaktadır⁵.

Bugün dünya nüfusunun % 40'ından fazlası su kıtlığıyla karşı karşıyadır. Giderek daha çok ülke bu listeye dahil olmaktadır. 2050'lerde dünya nüfusunun % 65'inin su sorunu veya su kıtlığı ile karşı karşıya kalabileceği tahmin edilmektedir. **Hidrologlara göre, bir ülkedeki kişi başına düşen içilebilir su miktarı 500 m³'ün altına düşerse o ülke "tam su sıkıntısı çeken" ülkeler sınıfına girmektedir.** Bu miktarın altında ise, "su kıtlığı", yani "susuzluk" söz konusudur ve toplumsal yaşam tehlike altında demektir. Bugün Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin çoğu bu sınırdan geçmektedir. Üstelik bu bölgedeki ülkelerin neredeyse hepsi yüksek nüfus artışı sorunuyla karşı karşıyadır. Nüfusun yıllık % 3 oranında arttığı ve yenilenebilir su kaynaklarının kıtlık sınırında olduğu bölgelerde akarsu kaynaklarının farklı düzeylerde çatışmalara neden olması kaçınılmazdır⁶.

---

² Yusuf Karakılıçık - Hüseyin Erkul, *Sürdürülebilir Akarsu Yönetimi ve Tersine Akan Nehir Ası*, (Ankara: Detay Yayıncılık, 2000)

³ Maryan Bird, 'Dried Out', *Time*, May 7, 2001, s. 48-51.

⁴ Yusuf Karakılıçık - Şükrü İnan, 'Su Kaynaklarının Ekostatejik Önemi Ve Türk Cumhuriyetleri 'Ortak Su Politikası' Önerisi', *5.Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi'nde Sunulan Bildiri*, Celalabat-Kırgızistan-Haziran 2007.

⁵ Yusuf Karakılıçık - Ayşe Özcan, 'Türkiye'de Ve Türk Cumhuriyetlerinde Sürdürülebilir Kalkınma Bileşeni Olarak Su Kaynaklarının Artan Önemi Ve Ortak Bir Su Stratejisi Önerisi', *Küreselleşme Sürecinde Kafkasya ve Orta Asya III. Uluslararası Kongresi'nde sunulan ve Bildiriler Kitabında yayımlanan Bildiri*, Azerbaycan-Qafqaz Üniversitesi Mayıs 2007-Bakü.

⁶ Ashok Swain, 'A New Challenge: Water Scarcity in the Arab World', *Arab Studies Quarterly*, Winter 98, Vol. 20 Issue 1, 1998, s. 1, s.11

1980'lerin ortalarında ABD haber alma servisi dünyanın 10 bölgesinde su kıtlığı ve taze su kaynakları nedeniyle savaş çıkacağını ve bu savaşların çoğunluğunun Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da olacağını tahmin etmiştir. Su kıtlığının olduğu bölgedeki ülkelerin çoğu önemli ölçüde bölgedeki uluslararası (sınır aşan) akarsulara bağımlıdır. Uluslararası nehirlere yönelik artan su talebi, komşu ülkeler arasında anlaşmazlıklara ve savaşlara neden olabilir⁷.

Postel'e⁸ göre; insanlığın karşısındaki büyük tehditlerden birisi de, ülkeler arası ve bölgesel **su rekabetinin** tırmanmasıdır. Birçok su havzasındaki ülkeler arası su rekabeti yeni bir "**kıtlık politikası**" oluşumuna neden olmaktadır. Kıtlığın ve çatışmaların temelinde üç ana neden bulunmaktadır. Bunlar; su kaynağının boşalma, bozulma ve kirlenme yüzünden azalması (pastanın küçülmesi), hızlı nüfus artışı, eşitsiz dağılım ve paylaşım olgusudur. Bunların içinde en etkili **eşitsiz dağılım ve paylaşım**dır. Küresel ısınma veya iklim değişikliği, kirlilik, kuraklık ve çölleşme, nüfus artışı, kentleşme, sanayileşme, aşırı tüketim ve savurganlık, sulak alanların (bataklık, sazlık ve göletlerin) kurutulması, tarımsal sulama yanlışlıkları ve daha pek çok insan kaynaklı tehdit, su kaynakları üzerindeki baskıyı arttırmaktadır⁹.

Tarihten günümüze çeşitli bölgelerde ve farklı boyutlarda çatışmalara yol açan su sorunu, sınıraşan ve sınıroluşturan (çokuluslu) su havzalarında çok daha ciddi ve kaygı verici gerginliklere yol açmaktadır. **Yerel ve bölgesel su çatışmaları yanında, artık "küresel su savaşları"ndan söz edilmeye başlanmıştır.** Yakın gelecekte ise, dünya nüfusunun üçte birinin su sıkıntısıyla karşı karşıya geleceği tahmin edilmektedir¹⁰. Bu gerçek, suyla ilgili yerel, bölgesel ve giderek de küresel su gerginliklerini daha da artırmaktadır.

Birleşmiş Milletler (BM)'nin "Gelecek İçin Tatlı Su 2003" raporuna göre, dünyanın su bakımından en sorunlu bölgesi "petrol zengini" olan Ortadoğu bölgesidir. Ortadoğu, dünya nüfusunun yüzde 5'ini barındırmakta, ancak dünyadaki temiz su kaynaklarının sadece yüzde 1'i bu bölgede bulunmaktadır. Üstelik bu kaynağın yüzde 90'ı sınıraşan sulardan oluşmaktadır. **BM'nin söz konusu raporunda, 2040 yılında Ortadoğu'da "su savaşları" yaşanabileceği uyarısı yapılmaktadır.** Ortadoğu'nun önemli su kaynaklarını elinde tutan

⁷ *Ibid.* s. 1

⁸ Sandra Postel, 'Sürdürülebilir Bir Su Stratejisi Yaratmak', *Dünyanın Durumu*, (Sinem Gül (Çev.), Ankara: TÜBİTAK-TEMA Vakfı Yayını, 1996, s.56.

⁹ Yusuf Karakılçık, - Ayşe Özcan, 'Türkiye'de ve ...,' s. 1.

¹⁰ Bandyopadhyay, Jayanta, 'Waters Towers of the World', *People and the Planet*, Vol: 5, No: 1, 1996, s. 14

Türkiye ise çatışmanın tam odağında yer almaktadır¹¹. Türkiye'nin coğrafi konumu ve su kaynaklarının bu bölgeyle olan bağlantısı Türkiye'yi bir Ortadoğu su savaşının içine çekebilir. Ortadoğu ülkeleri açısından Türkiye'nin suları petrol kadar değerlidir. Bu yüzden Ortadoğu ülkeleri ile Türkiye arası ilişkiler diken üstünde seyretmektedir. Son 30 yıl içinde 35 bin insanın ölümüne ve 100 milyar dolarlık ekonomik kayba neden olan PKK terörünün bölge ülkeleri tarafından desteklenmesinin en önemli nedenlerinden biri de Türkiye'nin su kaynaklarıdır¹².

Türkiye'nin GAP Projesi ile Fırat ve Dicle'yi kullanma seviyesinin artacak olması Suriye ve Irak'ı kaygılandırmaktadır. GAP kapsamında 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali ve 1,7 milyon hektarlık sulama sistemlerinin yapımı öngörülmüştür. Yapımına 35 yıl önce başlanan projede, bugüne kadar 13 baraj, 7 hidroelektrik santrali tamamlanmıştır. Sulama projelerinin ise yüzde 13'ü gerçekleştirilerek 222 bin hektar alan sulamaya açılmıştır. GAP tamamlandığında Türkiye Fırat ve Dicle'nin yüzde 29'unu kontrol altına almış olacaktır¹³.

Fırat ve Dicle suları dâhil pek çok su havzasında yakın gelecekte ciddi su gerginliklerinin yaşanması ve bu gerginliklerin sıcak çatışmalara yol açması beklenmektedir. **Su kaynaklarının önemini algılayan devlet, kurum ve kuruluşlar, tıpkı petrol gibi şimdi de su kaynaklarını ele geçirmenin veya en azından denetlemenin yollarını aramakta, politikalar ve stratejiler geliştirmektedirler.** Bu bağlamda bölgesel ölçekli su anlaşmazlıklarının giderek bölgesel çatışmalara yol açtığı ve bu çatışmaların da küresel bir çatışma riski taşıdığı gözlemlenmektedir. Fırat ve Dicle Nehirleri de anlaşmazlık konusu oluşturan akarsular içinde önemli bir yere sahiptir ve çatışma potansiyeli barındırmaktadır. **ABD'nin 2003'te Irak'ı işgal etmesi ve yeniden şekillendirme yoluna gitmesi, çok yakın bir gelecekte bu havzadaki gerginlikleri daha da artırabilir ve hatta sıcak bir çatışmaya yol açabilir.** Böyle bir çatışma, sadece havza ölçeğinde ve yerel düzeyde kalmaz, yerelden bölgeye ve bölgesel boyuttan da küresel boyuta yayılabilir. Tarih, yerel savaşların kimi zaman çok geniş bölgelere yayılabileceğinin örnekleriyle doludur. Ormanı da yakan bazen bir kıvılcım değil midir?

---

¹¹ ATO, 'GAP Elden mi Gidiyor?' *Aktüel Dergisi*, sayı:1038, 2004 <http://www.yanki.com.tr/sayilar/1038/gap.htm,2>.

¹² Gül Göktepe, 'Dünyayı Susuzluk Tehlikesi Bekliyor', *Hürriyet*, 22 Mart 2002

¹³ *Ibid.*

“KÜRESEL” SU SORUNU: SORUNUN KURAMSAL-HUKUKSAL BOYUTU VE SORUNA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

Yirmi birinci yüzyılda su, ülkelerin ulusal güvenlik sorunu olarak görmeye başladıkları ve politikalarında ulusal varlıklarını sürdürme ölçeğinde önem verdikleri, hatta gerektiğinde uğruna silahlı çatışmayı dahi göze alabildikleri stratejik bir kaynak haline gelmiştir¹⁴. Birçok devletin gelecek güvenlik öngörülerini içinde su kaynakları önemli yer tutmaya başlamış, küresel güç politikalarının da bir aracı haline gelmiştir. Yakın gelecekte yaşanması beklenen kuraklık dönemlerinde su kaynaklarının kimi bölgelerde kıtlık derecesinde azalması halinde, su kaynaklarını denetim altına alan devletler veya kurumlar; aynı zamanda dünya genelindeki su kaynaklarına erişim ve kullanıma bağlı olarak; nüfus hareketlerini, göç olgusunu, tarımsal üretimi, sağlık koşullarını, toplumlar veya devletler arasındaki olası su krizlerini, çatışma ve savaşlarını da kontrol etme olanağına sahip olacaklardır¹⁵. Bu bağlamda, küresel su şirketlerinin, küresel sermaye kuruluşlarının ve onların gerisindeki büyük devletlerin suya yönelik yaklaşım ve politikaları yakından izlenmelidir. Küreselleşme sürecinde gündeme getirilen ve su kaynaklarıyla ilgili sorunlara da teşmil edilen “küresel barış ve işbirliği, daha demokratik yönetim, yerel yönetim, ortaklaşa yönetim, uluslararası yönetim” gibi söylem ve kuramlara daha titiz ve temkinli yaklaşılmalıdır.

Su Sorununun Kuramsal Boyutu ve Soruna Yönelik Yaklaşımlar

Harrison¹⁶, Üçüncü Devrim adlı ünlü yapıtında; uygarlık tarihini üç büyük devrim üzerine kurgular. Avcılık ve toplayıcılık yapılan göçebelik döneminden yerleşik yaşama geçiş birinci devrim (**tarım devrimi**) dir. Bu devrimle tarımsal üretimde artış sağlanırken, yeni tarım alanlarının açılması ormanlık alanları azaltmış, enerji kaynağı olarak kullanılan odun yakıtı azalmıştır. Bu durum yeni enerji kaynaklarının (kömür gibi fosil yakıtların ve minerallerin) bulunmasına yol açmıştır. Bu buluş, insanın toprağa bağımlılığını çözüp, ikinci devrime (**sanayi devrimi**) geçişi sağlamıştır. Her devrim bir sorunu çözerken, başka bir soruna neden olmuştur. Fosil yakıtların ve minerallerin aşırı tüketimi, “sera

¹⁴ Mehmet Ali Kılıçbay, ‘İnsanlar Yeryüzüne Suyu Göre Dağılımı’, *Karizma Dergisi-Beyaz Petrol: Su Özel Sayısı*, Yıl. 7, Sayı: 27, Temmuz-Ağustos-Eylül 2006, s. 107

¹⁵ Alaeddin Yalçınkaya, ‘AB raporlarında Fırat-Dicle ve İsrail’, *Vatan Gazetesi*, 3 Kasım 2006

¹⁶ Paul Harrison, *The Third Revolution: Population, Environment and a Sustainable World*, (London: Penguin Books, 1993). (Aktaran: Konuralp Pamukçu, 2000, *Su Politikası*, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık), s. 14).

gazlarının” atmosferde birikerek çoğalmasına, yani küresel ısınmaya ve kirlenmeye yol açmıştır. İlk iki devrime yol açan krizler doğal kaynak krizleri iken, bu seferki kriz ise “ekolojik bozulma ve sürdürülemezlik” krizidir. Bu kriz, sadece bölgesel değil küresel ölçekli bir krizdir ve hem bölgesel hem de küresel işbirliği gerektirmektedir. İnsanoğlunun bu tür bir soruna çözüm bulması zaman alacaktır. Soruna karşı yapılan mücadelenin hızı ve kapasitesi gelecek elli yılda, daha önceki kuşakların karşılaşmadıkları türden bir yoğunluk içerecek ve **üçüncü devrim** gerçekleşecektir. Bu süreç zaten başlamış durumdadır ve devrimle birlikte yaşam biçimleri, toplumlar ve kültürler de değişecektir.

Harrison’un **Üçüncü Devrim** tezini esas alanlar (bir bakıma küreselleşme söylemini benimseyenler); uluslararası-küresel nitelik gösteren sorunların çözümünde ve geleceğin öngörülmesinde geleneksel kuram ve yaklaşımların yetersiz kaldığını, yeni ve karma yaklaşımların önem kazandığını ileri sürmektedirler. Bu bağlamda, Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle, ideolojik etkenlerden çok ekonomik, kültürel ve ekolojik etkenlerin ön plana çıktığı, geleneksel kuramların sorgulanmaya başladığı ve eleştirel uluslararası kuramların daha yüksek sesle dillendirildiği belirtilmektedir. İnsan hakları yaklaşımı, Kuzey-Güney tezleri, çok kültürlülük, post-modernizm, feminizm ve ekolojik yaklaşım gibi yaklaşımlar, eleştirel yaklaşımlar arasında sayılmakta, kuramlar arası bütüncül bir yaklaşım önerilmektedir¹⁷. Oysa bu “eleştirel” yaklaşımlar çok büyük ölçüde “küreselleşme” olarak da adlandırılan neo-liberal ideolojinin türevleridir ve sonuçta küresel sermayenin değerlenmesine su taşıyan görüşlerdir.

Küresel ya da neo-liberal görüşün temel savı, ulus devletlerin yıkılması, yerel devletçiklerin çoğalması ve küresel sermayenin önündeki tüm engellerin kaldırılmasıdır. Bu görüşe göre, ulus devletler 21. y.y.’ın en önemli uluslararası-küresel sorunu sayılan “çevresel sorunlara” çözüm üretmekten uzaktır. Bu tür sorunlarda mücadele veya rekabet değil, ortaklık ve işbirliği gerekmektedir. Yani, ulus devletlerin “ulusal güvenlik” anlayışları artık yetersiz, hatta gereksiz kalmaktadır¹⁸. Öyle ki, ulusal güvenlik günümüzde askeri tehdidin yanı sıra; ekonomik, kültürel ve çevresel (ekolojik) tehditleri de içermek zorundadır. Söz konusu çevresel sorunların ortaya çıkardığı tehdit tüm insanlığa yönelik olduğundan ve gittikçe önem kazandığından 21. y.y.’da

---

¹⁷ Konuralp Pamukçu, *Su Politikası*, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2000) s. 15.

¹⁸ *Ibid.* s. 15.

ulusal güvenliğin en önemli ögesi olmaya adaydır¹⁹. Buna göre çevresel güvenlik iki temel kaygıdan kaynaklanmaktadır; **doğal kaynakların tükenmesiyle doğabilecek çatışmalar ve yaşam destek sistemlerinin yok olmasıyla yaşanabilecek toplumsal ve ekonomik kayıplar**. Aslında, kıt kaynaklar yüzünden meydana gelen çatışmalar yeni değildir. Yeni olan, bu çatışmaların yalnız petrol gibi kolaylıkla yenilenemeyen ve doğada kısıtlı bulunan kaynakların değil, **su** gibi yenilenebilen, fakat gerekli önlemler alınmazsa, nitelik ve nicelik olarak yetersizleşecek doğal kaynakların da yol açabileceği gerçeğidir²⁰. Bu bağlamda, kimi görüşlere göre gelecek savaşlar ve iç ayaklanmalar; su, gıda ve orman gibi yenilenebilen doğal kaynak kıtlığından çıkacaktır²¹. Etiyopya, Sudan, Burundi, Raunda ve Darfur'da yaşanan çatışmaları bu çerçevede değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

İkinci kaygı; iklim değişiklikleri, ozon tabakasının incilmesi, biyolojik çeşitliliğin azalması, buzulların erimesi, küresel ısınma ve okyanusların kirlenmesi gibi, gezegenin yaşam destek sistemlerinin yıpranması, kısaca ekolojinin geri dönülmez biçimde bozulmasıdır²². Porter²³, bu tür tehditlerin çevresel güvenliği, geleneksel güvenlik anlayışından farklılaştırdığını belirtmektedir. Artık, küresel çevre sorunlarında dış güçlerden söz etmek mümkün değildir. Geleneksel ulusal güvenlik tanımındaki "düşman" yoktur. Bu tür küresel ölçekli tehditlerle başa çıkmak, ulusal güvenlik kavramını esas alan ulus devlet yaklaşımı ile mümkün olamamaktadır. Çünkü bu tehditler yalnızca bir devletin yurttaşlarına değil tüm insanlara yöneliktir²⁴. Evrensel nitelik taşıyan böylesi tehditlere evrensel (küresel) bir yaklaşım göstermek gerekmektedir. Geleneksel devlet yapılarının yetersiz kaldığı bu noktada devreye uluslararası örgütler girmektedir.

Uluslararası örgütler, özellikle çevre koruma konusunda çok etkili olmaktadır. 1972 BM Çevre Konferansı, uluslararası örgütler için bir başlangıç noktası sayılmaktadır. Konferansa 400'den fazla uluslararası örgüt

¹⁹ David Orr, 'The Ecological Foundations of National Security', (Eds: Michael Shuman and Julia Sweig), *Conditions of Peace: An Inquiry*, Washington DC, Expro., 1991, s. 141.

²⁰ Gareth Porter, 'Environmental Security as a National Security Issue', *Current History*, vol. 94, No: 592, May 1995, s. 218,

²¹ Ayşe Gülgün Tuna, 'Environmental Scarcities and North-South Relations', *Ekoloji Dergisi*, Cilt. 1, Sayı: 1-2, Mart-Eylül 1996, 11.

²² Konuralp Pamukçu, *Su Politikası*, ..., s. 19.

²³ Gareth Porter, 'Environmental Security ...'.s. 219

²⁴ Nina Greger, 'Environmental Security', *Journal of Peace Research*, Vol. 33, No:1, February 1996, s.109.

katılmış ve hükümet dışı kuruluşlar ilk kez bu kadar etkin biçimde uluslararası sahneye çıkmışlardır. Konferans sonunda yayımlanan Stockholm Deklarasyonu uluslararası çevre hukukunun oluşmasına temel oluştururken, uluslararası çevre sorunlarıyla ilgili yapılacak çalışmaları üstlenecek yeni bir uluslararası örgüt (BM Çevre Programı-UNEP) kurulmuştur²⁵.

Liberal küreselci yaklaşım, uluslararası ilişkilere ticari ve mali açıdan yaklaşarak, “küresel barış” çalışmalarını teknik işbirliği ve uluslararası kurumlar (DTÖ, DB, İMF gibi) üzerine oturtmaktadır. Aralarında çekişme olan devletler, işbirliğinin sağlayacağı güven artırıcı bir beraberlik içinde barış yönünde yol alabileceklerdir. Bu işbirliği, çevre sorunlarının (ve su sorununun) yüklediği ortak sorumluluk ile daha kolay gerçekleşecektir. Örneğin, Batlık Denizi devletlerinin denizden yararlanma ve kirlilikten korunma konusunda işbirliği yapmaları bölgenin askeri güvenliğine ve politik istikrarına olumlu katkıda bulunmuştur²⁶. Yine bu yaklaşıma göre, ekolojik bağımlılık devletleri işbirliğine yöneltmektedir. Çünkü, çevresel sorunlarla ortak mücadelenin kazancı, bir devletin kendi başına girişeceği çabanın getirisinden daha büyük ve akılcıdır.

Küresel su sorununu diğer çevresel sorunlardan ayrı değerlendirmek gerektiğini belirten liberal yaklaşım yanlıları, su kaynaklarının paylaşımı konusunda işbirliği yapmanın en akılcı yol olduğunu vurgulamaktadırlar. Onlara göre, su sorununu farklı kılan, hem ortak kullanım nedeniyle havza ülkelerini birbirine düşürebilen, hem de her birinin en çok kazancı için işbirliğini gerektiren özelliğidir²⁷. Örneğin, son yüzyıl boyunca çeşitli bölgelerde bir işbirliği unsuru olarak kullanılabilen su, Ortadoğu bölgesinde tam tersine bir istikrarsızlık ve çatışma unsuru olmuştur ve bunun nedeni bizzat bölgenin stratejik karakteri ve kısmen de suyun coğrafi konumundan kaynaklanmaktadır²⁸. Öte yandan, Tayland, Kamboçya ve Vietnam arasında oluşturulan Mekong Nehri Komisyonu gibi özerk bir havza yönetimi veya Hindistan’la Bangladeş’in oluşturduğu Ganj Ortak Nehir Komisyonu gibi belli zamanlarda toplanan zayıf yapılı bir havza yönetimi ya da Kanada ile ABD

---

²⁵ Ian H. Rowlands, ‘Environmental Issues in World Politics’, John Baylis and N. J. Rengger (Eds.), *Dilemmas of World Politics*, (Oxford: Clarendon Press, 1992) s. 295.

²⁶ Nina Greger, ‘Environmental Security’, ...,s.,110.

²⁷ Peter Rogers, ‘The Value of Cooperation in Resolving International River Basin Disputes’, *Natural Resources Forum*, Vol. 17, No: 2, May 1993, s, 120

²⁸ Cengiz Okman, ‘Su Sorunu ve Ortadoğu’da Stratejik Durum’, *Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu*, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1993) s. 419.

arasında gerçekleştirilen Columbia Nehri Anlaşması gibi işbirliği örnekleri söz konusu olabilmektedir. Tuna, Rehn, Kongo, Niger, Amazon, Saint Laurent ve Uruguay Nehirleri ile Aral Gölü suları konusunda varılan anlaşmalar da işbirliği örnekleri arasında sayılabilir²⁹. Ancak, bu anlaşmaların tamamı kalıcı ve sürdürülebilir çözümler getiren anlaşmalar değil, bir kısmı geçici niteliktedir.

Bu anlamda, kimi uluslararası işbirliği örneklerine bakarak (hele de gelişmiş batılı kapitalist ülkeler arası işbirliklerine bakarak), bunun her alanda ve konuda olumlu sonuç verdiği-vereceği söylenemez³⁰. Örneğin; Aral Gölü, Ürdün ve Nil Nehirleri ve Fırat-Dicle suları gibi sorunlu alanlarda, uluslararası örgütlerin (DB, İMF, DTÖ vb) çabaları aynı olumlu sonucu vermemiştir. Bu bölgelerdeki gelişmişlik ve yönetim farklılıkları, tehdit algıları, ülke içi baskı unsurlarının tutumları ve politik güç mücadeleleri v.b. etmenler liberal söylemin savunduğu işbirliğini bozabilmektedir. Örneğin, Kyoto Protokolü'nü en başta, dünyayı en çok kirleten ülke olan ABD'nin imzalaması, kuzey ülkeleri ile güney ülkeleri arasındaki gerginlikler, nükleer enerjiye ve küresel ısınma sorununa farklı yaklaşımlar bu çerçevede değerlendirilebilir.

Su Sorununun Hukuksal Boyutu: İlkeler, Kurallar ve Anlaşmalar

Bugün dünyada iki veya daha fazla ülkenin politik sınırlarını geçen 261 adet sınıraşan su havzası bulunmaktadır. Bu havzalar yeryüzündeki karaların % 45,3'ünü, dünya nüfusunun yaklaşık % 40'ını ve dünya toplam nehir akışının % 60'ını oluşturmaktadır. Toplam 145 ülkenin sınıraşan akarsu havzasında toprağı vardır ve sınır oluşturan akarsularla birlikte bu sayı 200'ü aşmaktadır. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) tarafından yapılan araştırmalarda 805–1984 yılları arasında sınıraşan sular konusunda yapılmış yaklaşık 3600 anlaşma bulunduğu belirlenmiştir³¹. Su havzalarıyla ilgili ikili veya üçlü-çoklu anlaşmalar yapılmış olsa da, bu anlaşmaların bir kısmı kalıcı ve adil çözüm getiren anlaşma değildir. Bir bölümü de yenilenmeye ve değişikliğe gereksinim gösteren “iğreti” anlaşmalardır. Yani, uluslararası arenada tüm devletleri bağlayan hukuksal ilke ve kurallar henüz oluşturulabilmiş değildir.

²⁹ Hasan Can, *Türkiye'de Su Yönetimi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı–1996, Malatya, s. 265.

³⁰ Konuralp Pamukçu, *Su Politikası*, ..., s. 24.

³¹ USİAD, *Su Raporu-Ulusal Su Politikası İhtiyacımız*, (Ankara: Ertem Matbaası, 2007) s. 31-33.

Yine de umut verici çalışmalar gerçekleştirilmiş, paylaşılan havzalardaki su sorununa ilişkin kimi temel ilkeler kazandırılmıştır. Bu bağlamda Uluslararası hukuk Enstitüsü'nün "Uluslararası Suların Ulaşım Dışı Kullanımı Üzerine 1961 Salzburg Kararları" ile "Göl ve Nehir Kirliliği Üzerine 1979 Atina Kararları"; Uluslararası Hukuk Derneği'nin "Uluslararası Nehir Sularının Kullanılması Üzerine 1966 Helsinki Kuralları" ve "Uluslararası Drenaj Havzalarında Su Kirliliği Üzerine 1982 Montreal Kuralları" bağımsız hukuk kuruluşlarının çokuluslu su kaynakları üzerine önde gelen çalışmalarıdır³².

Bu çalışmalardan 1966 tarihli Helsinki Kuralları, kıyıdaş ülkeler arasında suların ortak kullanımında "hakça" ve "makul" kullanım ilkesini koymuştur. Ancak, hakça kullanım ilkesi sudan eşit miktarlarda yararlanma anlamına gelmemektedir. Devletlerin yararlanma haklarının değerlendirilmesinde bazı ölçütler öngörülmektedir. Havzanın coğrafi durumu, ülkelerin suya katkısı, iklim şartları, havza sularının mevcut kullanımları, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlar, havza sularına bağımlı nüfus, her havza devletinin ekonomik ve sosyal gereksinimlerine cevap verecek diğer seçeneklerin karşılaştırmalı maliyeti, diğer doğal kaynaklar, sulardan yararlanmada israf edilen miktar, suların kullanımında doğabilecek sorunların giderilmesinde tazminat ödenebilme imkânı, bir havza devletinin ihtiyaçlarının diğer havza devletine zarar vermeden karşılanabilme olanağı gibi³³.

Helsinki kuralları sonrası BM Genel Kurulunca görevlendirilen Devletler Hukuku Komisyonu uzun yıllar süren çalışmalar sonucu 1996'da bir taslak metin hazırlamış ve bu metin 20 Mayıs 1997'de "Uluslararası Suyollarının Ulaşım dışı Amaçlarla Kullanılmasına İlişkin BM Çerçeve Sözleşmesi" başlığıyla Genel Kurul'da oylanarak kabul edilmiştir. 103 ülke kabul, 3 ülke (Türkiye, Çin ve Burundi) red ve 27 ülke çekimser oy kullanmış, yürürlüğe girebilmesi için 35 ülkenin onaylaması gereken sözleşme henüz 15 ülke tarafından onaylanmıştır³⁴. BM Akarsular Anlaşması olarak da bilinen Sözleşme de Helsinki Kuralları gibi uluslararası akarsuların "hakça" ve "makul kullanım" ilkesini öngörmektedir. Anlaşma ayrıca taraflara "zarar vermeme" yükümlülüğü getirmektedir. Buna göre, kıyıdaş devletler kendi ülkelerinde bulunan bir akarsuyu kullanırken diğer kıyıdaş devletlere önemli bir zarar

---

³² Stephen C. McCaffrey, 'Water Policies and International Law', Peter Gleick (Ed), *Water in Crisis: A Guide to the World's Water Fresh Resources*, (New York: Oxford University Press, 1993) s. 97.

³³ Özden Bilen, *Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye*, (Ankara: TESAV Vakfı yayınları, 2000), s. 14.

³⁴ USIAD, *Su Raporu...*, s. 34.

vermemek için her türlü önlemi alacaklardır. Ancak, bu yükümlülük kirlenme söz konusu olduğunda mutlak bir yükümlülük iken, diğer durumlarda mutlak değildir³⁵.

Sınıraşan sular konusunda hukuksal olarak bağlayıcı bölgesel bir sözleşme de BM Avrupa Ekonomik Komisyonu (AEK) tarafından hazırlanan ve 1997’de yürürlüğe giren “Sınıraşan Sular ve Uluslararası Göllerin Korunması ve Kullanımı Sözleşmesi”dir. Bu sözleşme, sınıraşan su kaynaklarının söz konusu su havzalarındaki ülkelerden oluşan bir ortak organ eliyle yönetilmesini öngörmektedir. Ayrıca, yukarıcıdır ülkeleri, su kaynaklarının geliştirilmesine yönelik gerçekleştirecekleri projeler konusunda aşağıcıdır ülkelerini önceden haberdar etmek ve onaylarını alma zorundadırlar³⁶.

Sınıraşan sulara ilişkin kabul edilen en son hukuksal belge ise, Londra’da yapılan III. Çevre ve Sağlık Bakanları Konferansı’nda imzalanan “Su ve Sağlık Protokolü”dür. 17 Haziran 1999’da 35 ülkenin imzaladığı protokol, AEK Sözleşmesine ek olarak hazırlanmıştır. Temelde AEK Sözleşmesi’yle aynı anlayışı yansıtan ve sınıraşan su yollarının kullanımına ilişkin kısıtlayıcı kimi yeni ifadeler içeren Protokol henüz ülkemizce imzalanmamıştır. Yine, 1998’de Aarhus’ta imzalanan “Çevre Konularında Bilgi Alma, Karar Vermede Toplumun Katılımı ve Hak Arama Sözleşmesi” de; sulardan yararlanma ve korunma konularında yapılacak uygulamaların çevresel etkilerinin değerlendirilmesinde STK’ların katılımı yönünde ilginç boyutlar getirmektedir. Bu üç sözleşmeye de AB taraftır ve Türkiye Katılım Ortaklığı 2003 ve 2005 belgelerinde Türkiye’den bu sözleşmelere taraf olması istenmiştir³⁷.

Uluslararası hukuk kuralları, getirdiği kimi temel ilkelere karşın, kesin bağlayıcılığı ve yaptırımı olan kurallar değildir. Kendi içlerinde birbirlerinden farklı özellikler barındıran uluslararası havzaları genel kurallara bağlamak mümkün olmamaktadır. Öte yandan, ülkelerin yaklaşımları da uluslararası girişimleri cesaretlendirici yönde seyretmemektedir. Yukarı havza ülkeleri egemenliklerinden ödün verici bir bağta yaşamazken, aşağı havza ülkeleri yukarıdakilerin her türlü kullanım etkinliğine engel olmaya çalışmaktadırlar. Bu kısır döngü, birçok uluslararası havzada çözümsüzlüğü yazgıya dönüştürmüştür denilebilir³⁸. Yine de, kimi temel ilke ve normun geliştirilmesi ve bu yönde çabaların sürmekte olması gelecek açısından umut sayılabilir.

³⁵ İbrahim Kaya, ‘Kuramsal Çerçeve’, *Karizma Dergisi*-Beyaz Petrol: Su Özel Sayısı, Yıl. 7, Sayı: 27, Temmuz-Ağustos-Eylül 2006

³⁶ USIAD, *Su Raporu...*, s. 34.

³⁷ USIAD, *Su Raporu...*s. 35.

³⁸ Konuralp Pamukçu, *Su Politikası, ...*, s. 75.

SORUNLU SU HAVZALARINDA YEREL, BÖLGESEL VE KÜRESEL “SU SAVAŞI” SÖYLEMLERİNİN DAYANDIĞI TEMELLER VE SU ANLAŞMAZLIKLARI

Dünya su sorununun 2000’li yılların ilk çeyreğinden itibaren daha da tırmanacağı ve bazı sıcak çatışmaların yaşanacağı ileri sürülmektedir. Öte yandan su kaynakları, küresel su tekellerinin hâkimiyet mücadelesine konu olmakta ve uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden çatışmalara zemin oluşturmaktadır. Bu nedenle yeterli su kaynağına sahip olan veya su kaynakları üzerinde egemenlik kuran ülkeler, suyu ekonomik, ekolojik ve stratejik (ekostratejik) bir koz olarak algılamakta, barış ve işbirliğine hizmet etmesi gereken suyu, potansiyel su savaşları tehlikesine dönüştürmektedirler³⁹. Su sorunu yaşanan ve yaşayacak olan bölgelerin başında Afrika, Ortadoğu, Hindistan, Çin’in bir bölümü, İngiltere, Polonya ve Peru’nun geleceği belirtilmektedir⁴⁰. Su kaynaklarının iki veya daha fazla devlet tarafından paylaşılması, söz konusu devletler arası ilişkileri germekte, varolan uzlaşmazlıkları derinleştirmekte ve su kaynağından yararlanan devletleri çatışmaya sürükleyebilmektedir. Örneğin; Ortadoğu’da Nil, Ürdün ve Fırat Nehirleri, Güney Asya’da İndüs, Ganj ve Brahmaputra, Amerika’da Colorado, Rio Grande ve Parana Nehirleri farklı ulus ve devletler arasında paylaşıldıklarından dolayı, farklı zamanlarda çatışma unsuru olabilmişlerdir. Su kaynaklı çatışmalara en uzak bölge olan Avrupa’da bile Macaristan ve Slovakya, Tuna üzerinde kurulan bir baraj nedeniyle sorunlar yaşamaktadır⁴¹.

Suyla ilgili anlaşmazlıkların çıktığı bölgelerde, suyun ne kadar eşit dağıtıldığına bakılmaksızın, yerel su kaynaklarının yerel gereksinimleri karşılama yetersiz kalması anlamında, bu anlaşmazlık ve çatışmanın kökleri nadiren arz kıtlığına dayanır. Yerel düzeyde su varlığı gerçekten sınırlı olabilir, ama kıtlık veya gelecekte kıtlık olacağı korkusu daha çok eşit olmayan güç ilişkilerinin ürünüdür ve sosyal içeriklidir⁴². Kıtlık üzerine temellenen fikirler aslında gerçeğin yarısını sunmaktadır. Asıl sorun etnik ve dinsel

---

³⁹ Ashok Swain, ‘A New Challenge...’, s. 3.

⁴⁰ Yücel Acer, ‘Sınırşan Sular, Hukuksal Çerçeve ve Türkiye’, *Karizma Dergisi-Beyaz Petrol: Su Özel Sayısı*, Yıl. 7, Sayı: 27, Temmuz-Ağustos-Eylül 2006, s. 51.

⁴¹ Peter H. Gleick, ‘Water and Conflict, Freshwater Resources and International Security’, *International Security*, c. 18, No: 1, 1993, s. 80.

⁴² P. Samon, - B. Charrier, ‘International Freshwater Conflict: Issues and Prevention Strategies’, *Green Cross International*, April 1997, s. 3 (<http://www.gci.ch/GreenCrossPrograms/waterrss/gcwater/study.html>), İnd. Tar: Ekim 2002,

anlaşmazlıklar, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı, etnik milliyetçilik, bölgesel hâkimiyet mücadeleleri, ekonomik ve kültürel hegemonya (yayılmacı küresel emperyal politikalar) gibi etmenlerden kaynaklanmaktadır⁴³. Aslında su anlaşmazlığı, çoğunlukla bir çatışma nedeni değil, zaten var olan bir gerginliği azdıran ve süreç içerisinde yeni gerginlikler yaratan bir çatışmanın sonucudur⁴⁴.

Yerel düzeyde de yaşanan bu tür anlaşmazlıklar hızla şiddete dönüşebilmekte, devletler işin içine girdiğinde ise, silahlı çatışmalar ortalığı yangın yerine çevirebilmektedir. Öyle ki, ortak akarsulardan su kullanan devletler arasında savaş çıkma olasılığı son 20 yılda artan ölçüde küresel endişe konusu olmaktadır. Suların paylaşımı konusunda anlaşma olmayan su havzalarında (261 havzadan söz edilmektedir) su anlaşmazlığı, doğrudan çatışmaya dönüşme bile, ikincil derecede vahim gerginliklere yol açmaktadır. Son yıllarda sık sık gündeme getirilen Fırat ve Dicle sularıyla ilgili anlaşmazlık ve gerginlik konusu bu bağlamda bir sorundur. Bu tür sorunların bir özelliği de sadece havzadaş veya komşu devletlerle sınırlı kalmaması, bölgesel veya uluslararası (küresel) düzeyde de gerginliklere yol açmasıdır. Nil üzerinde yapılması planlanan barajlarla ilgili olarak savaş tehditlerine varan Mısır ve Etiyopya arasındaki anlaşmazlık yine bu bağlamda bir sorundur⁴⁵. Mısır'ın en gözde askeri birliği, Nil'in yukarı havzasının tropikal alanlarında savaşmak üzere eğitilmekte, yukarı havza ülkeleri su kullarımlarında Mısır'ı gözardı edememektedirler. Zira Mısır, Nil sularına yönelecek bir tehdidi savaş nedeni sayacağını açıkça söylemektedir. İsrail de, kuzeydeki Galile Gölü'ne su akışını azaltacak tek yanlı baraj yapmaya kalkışması halinde Suriye'ye saldıracağını ilan etmiştir⁴⁶.

“Su savaşları” söylemi kimi görüşlere göre bir senaryodan ibaret değildir. Hatta su savaşları tarihten günümüze farklı bölgelerde ve değişik boyutlarda yaşanagelmiş bir olgudur ve halen suyla ilgili çatışmalar farklı düzeylerde devam etmektedir. Shiva⁴⁷, bu savaşlara “suyla ilgili paradigma savaşları”

⁴³ Ricardo Petrella, (2001), *The Water Manifesto: Arguments for a World water Contract*, (London: Zed Books, 2001) s. 43.

⁴⁴ S. Libiszewski, 'Water Disputes in the Jordan Basin region and their Role in the Resolution of the Arab-Israeli Conflict', *ENCOP Occasional Paper*, No: 13, 1995 (<http://www.fsk.ethz.ch/en/cop/13.htm>), (İnd. Tar: Ekim 2002,1).

⁴⁵ A. Wolf, 'The Transboundary Freshwater Disputes Database Project', *Water International Resources Association*, June 1999, s. 135.

⁴⁶ John Bulloch - Adel Darwish, *Su Savaşları: Ortadoğu'da Beklenen Çatışma*, (Çev. Mehmet Harmancı), (İstanbul: Altın Kitaplar Basımevi, 1994) s. 17-18.

⁴⁷ Vandana Shiva, *Su Savaşları*, (Çev. Ali Kerem), (İstanbul: Aram Yayıncılık, 2003) s. 9.

demektedir. Bu anlamda su savaşları dünyanın her yerinde ve her toplumda yaşanmaktadır, yani su savaşları “küresel” savaşlardır. Ekolojik bir ihtiyaç olarak evrensel su etiğini paylaşan farklı kültürlerin; özelleştirme, açgözlülük ve ortak mülklerin kapatılması kültürüne (küresel su politikalarına) karşı yöneltilen bir savaştır. Bu savaşın bir tarafında varlığını sürdürmeye çalışan milyonlarca tür ve milyarlarca insan, diğer tarafında ise DB, IMF, DTÖ gibi uluslararası (küresel) sermaye kuruluşlarının desteklediği bir avuç küresel şirket vardır. Küresel su şirketleri kapsamlı bir küresel su savaşı yürütmektedirler. Amaç, tatlı su kaynaklarının denetimini ele geçirmek ve su pazarları oluşturarak yeni kazanç olanakları yaratmaktır. Bu paradigma savaşlarının yanı sıra, bölgeler arasında, ülkeler ve yerel topluluklar bünyesinde yapılan fiili savaşlar da vardır. Pencap'ta olsun, Filistin'de olsun, siyasi şiddet doğuran şey, kıt ama hayati öneme sahip su kaynakları hakkındaki ihtilaflardır. Türkiye ve Suriye veya Mısır ve Etiyopya örneğinde olduğu gibi bu çatışmalarda suyun rolü açıktır⁴⁸.

CIA'nın ABD hükümeti için hazırladığı “risk değerlendirme raporları” dünyanın en az 10 yerinde paylaşılan su kaynaklarına dayalı savaş çıkacağını öngörmektedir. Bu olası kriz noktalarının çoğunluğu ise Ortadoğu'da yer almaktadır⁴⁹. Dünyanın en kurak ve su yüzünden çatışma çıkma olasılığı en yüksek bölgesi Ortadoğu'dur. Bölgedeki su kaynakları, hızla artan nüfus nedeniyle gereksinimleri karşılayamaz durumdadır. 20–30 yıl gibi yakın gelecekte bölge ülkelerinin çoğunda ancak içmeye yetecek kadar su bulunabilecektir. Üstelik su kaynaklarını paylaşan bölge ülkeleri arasında tarihten gelen derin anlaşmazlıklar ve düşmanlıklar vardır. İşin kötüsü, bölgedeki su kaynaklarının neredeyse tamamı sınır aşan veya sınır oluşturan çokuluslu sulardır⁵⁰.

Suya dayalı çatışmaların tarihi 5 bin yıl gerilere (Sümerlere) kadar gidebilmektedir Tarih boyunca su, askeri ve politik amaçlarla savaş silahı ya da askeri hedef olarak da kullanılmıştır. MÖ 7. yüzyılda Asur Kralı Asurbanipal Araplara karşı savaşırken, su kaynaklarını kontrol stratejisi izlemiş, Asurlu Sennacherib Babil'i cezalandırdığında bilinçli olarak şehrin su kanallarını yıkmıştır⁵¹. Aynı Sennacherib, Babil'i yıkmak için Fırat üzerine büyük bir baraj kurmuş ve bu barajı yıktırarak Babil üzerine bırakmış ve şehri yerle bir

---

⁴⁸ *Ibid.* s. 9-10.

⁴⁹ John Bulloch - Adel Darwish, *Su Savaşları...*, s. 16.

⁵⁰ Konuralp Pamukçu, *Su Politikası, ...*, s. 127.

⁵¹ Peter H. Gleick, 'Water and Conflict, ...', s. 87.

etmiştir. Bu eylem, tarihte ilke kez bir barajın savaş aracı olarak kullanılması olup, bilinen bu ilk eylem ne yazık ki son eylem olmayacaktır⁵².

Su kaynaklarının, tarihin çeşitli dönemlerinde savunma ve saldırı amaçlı kullanımı farklı biçimlerde devam edegelmiştir. 20. yüzyılda hidroelektrik barajlarının ilk kez 2. Dünya Savaşı sırasında bombalandığı görülmektedir. Daha sonra Kuzey Kore ile Çin'in yararlandığı Yalu Nehri üzerindeki büyük barajlar, Kore Savaşı sırasında saldırıya uğramışlardır⁵³. ABD, 1960'larda Vietnam Savaşı sırasında Kuzey Vietnam'daki sulama sistemlerini bombalamıştır. Yakın dönemde yaşanan Yugoslavya Savaşı ve Körfez Savaşlarında da şehirlere su sağlayan şebekeler ve sulama sistemleri saldırılan hedefler arasında yer almıştır⁵⁴.

Günümüzde en önemli çatışma alanı, Türkiye'nin de coğrafi konumu ve su kaynakları nedeniyle merkezine çekilmeye çalışıldığı Ortadoğu bölgesidir⁵⁵. Fırat, Dicle ve Nil Havzaları da üzerinde senaryolar yazılan ve günün birinde savaş fitilinin ateşlenebileceği havzalar olarak değerlendirilmektedir. Su savaşlarının, yerel ve bölgesel düzeyde kaçınılmaz olduğunu ve küresel barışa ciddi bir tehdit oluşturacağını, hatta uluslararası (küresel) bir savaş riskini gözardı etmemek gerektiğine dikkat çeken kimi uzmanlar, bu savlarında pek de haksız sayılmazlar. Zira Ortadoğu su sorununun odağında Ürdün Nehri Havzası bulunmakta ve havzayı paylaşan Ürdün, İsrail, Filistin, Lübnan ve Suriye, havza sularının kullanımı konusunda zaman zaman çatışmaya varan anlaşmazlıklar, sorunun tarafları nedeniyle bir İsrail-Arap sorununa, dolayısıyla bölgesel bir tehdide dönüşmektedir. Türkiye'yi de bu sorunun bir parçası yapan Fırat, Dicle ve Asi Nehirleri; coğrafi, hidrolojik ve politik nedenlerle Ürdün Nehri havzasıyla ilişkilendirilmektedir⁵⁶.

Ortadoğu'daki su kaynakları bugüne kadar birçok çatışmada rol oynamış, diğer çatışma nedenlerini keskinleştirici bir işlev görmüştür. İsrail'le Araplar arasındaki 1967 Savaşı, 1970'de Ürdün'de yaşanan iç savaş, 1978 ve 1982'deki Lübnan'ın işgali ve 1983'ten buyan Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda bölücü terör örgütüne karşı yürütülen asimetrik savaşta

⁵² Norman Smit, *A History of Dams*, (London: Peter Davies, 1971) s. 5.

⁵³ Peter H. Gleick, 'Dried Out', *Time*, May 7, 2000 s. 87.

⁵⁴ Abdullah Kıran, *Ortadoğu'da Su Savaşı-Bir Çatışma ya da Uzlaşma Alanı*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005) s. 254.

⁵⁵ R. Miriam Löwi, 'Transboundary Resource Disputes: The Case of West Bank Water', *International Security*, c.18, no.1, Summer 1993, s. 114.

⁵⁶ Konuralp Pamukçu, *Su Politikası...*, s. 127.

suyun ve su projelerinin etkisi yadsınmaz⁵⁷. 1980’de Irak’ın İran’a saldırmasıyla patlak veren İran-İrak Savaşı, 1639 yılından beri bu iki ülke arasında sınır anlaşmazlığı teşkil eden Şattül-Arap’ın denetimi ve suyun kullanımından kaynaklanmıştır⁵⁸. Yıllarca süren savaş sırasında da su kaynakları her iki tarafın saldırı hedefleri arasında yer almıştır. 1986 yılında Kuzey Kore, Güney Kore’nin başkenti Seul’un yukarisından geçen Han Nehri’nin bir kolu üzerinde Kumgansan Hidroelektrik Barajını kuracağını ilan edince, iki ülke karşı karşıya gelmiştir. Güney Kore hükümeti bu barajı başkent için bir tehdit unsuru olarak görmüş ve Kuzey Kore yönetiminden projeyi durdurmasını istemiş, Seul’ün yukarı kesimlerinde çeşitli setler ve kontrol barajları kurmuştur⁵⁹.

Sık sık uluslararası sürtüşmelere konu olan nehirlerden birisi de Nil’dir. Kuzey Afrika’nın en kurak bölgesi boyunca akan nehir, Mısır ve Sudan tarımı için yaşamsal öneme sahiptir. Nil sularının kullanımı için 1959’da Mısır-Sudan arasında varılan ikili anlaşma bu iki ülke arasındaki Nil’e ilişkin sorunları çözerken; Etiyopya, Kenya, Burundi, Uganda, Tanzanya ve Zaire gibi yukarı havza ülkelerini dışladığı için bölgede her an tansiyonun yükselmesi beklenebilir⁶⁰. Hatta Nil sularını kullanan 9 havzadaş ülke suyun kontrolü konusunda birbirlerinin iç politikalarına dahi karışmaktan kaçınmamakta, zaman zaman gerginlikler ve çatışma boyutuna varmaktadır. Örneğin, iç savaşın yaşandığı Sudan’da suyu kontrol etme fikrini savunan politik güçler Mısır tarafından engellenmektedir⁶¹.

1980 sonrası yaşanan Irak-İran Savaşı’nda, Lübnan iç savaşlarında, Irak’ın ABD tarafından işgali ve sonrasında yaşanan gelişmelerde (Irak’ın kuzeyinde kukla bir Kürt Devleti kurulması, Irak’ın üçe bölünmesi, PKK terör örgütünün desteklenmesi, İran’a yönelik politikalar vb) dahi su kaynaklarını denetim altına alma politikaları olduğu ileri sürülmektedir. Ortadoğu’da ikinci Körfez Savaşı sonrası bölge ülkelerinin yeni stratejileri artık petrolden çok, su kaynakları üzerine kurulmaktadır⁶². Hatta, başta ABD ve AB olmak üzere batılı büyük devletlerin ve küresel sermaye kuruluşlarının “gelecek binyıl” stratejisi, dünya

---

⁵⁷ John Bulloch - Adel Darwish, *Su Savaşları: Ortadoğu’da Beklenen Çatışma*, (Çev. Mehmet Harmancı), (İstanbul: Altın Kitaplar Basımevi, 1994), s. 31.

⁵⁸ M. E. Morris, ‘Water and Conflict in the Middle East: Threats and Opportunities’, *Conflict and Terrorism*, c.21, no,1, 1997,3.

⁵⁹ Susan Chira, ‘North Korea Dam Worries the Sout’, *New York Times*, 30 Kasım 1986.

⁶⁰ Abdullah Kıran, *Ortadoğu’da Su Savaşı...s. 257*.

⁶¹ Yücel Acer, ‘Sınırtaşan Sular ...’, s. 52.

⁶² Yusuf Karakılçık - Hüseyin Erkul, *Sürdürülebilir Akarsu ...*, s. 196.

su kaynaklarının denetim altına alınması ve yeni bir Pazar alanı yaratılması üzerine bina edilmektedir.

FIRAT VE DİCLE İLE İLGİLİ ANLAŞMAZLIKLAR, ANLAŞMALAR VE SORUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye jeopolitik konumu nedeniyle Avrupa ve Asya kıtaları arasında Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'ya yakınlığı bakımından stratejik öneme sahip bir ülkedir. Ancak, gün geçtikçe ülkemizin bu özelliğine, güneyinde kalan ülkelerin su bakımından daha sıkıntılı olmaları dolayısıyla “supolitik” durum da katılmaktadır⁶³. Ortadoğu'daki hızlı nüfus artışı, tarımsal sulamalara daha fazla yönelme, yer altı su kaynaklarının aşırı kullanım yüzünden tükenmeye yüz tutması, küresel ısınmanın etkileri ve kuraklık bölgedeki birçok ülkeyi çok yakın gelecekte su yoksulu ülkeler sınıfına sokacaktır. Nitekim Körfez Savaşı'nın sona ermesiyle bölgede ciddi bir su krizi ortaya çıkmıştır. Ortadoğu'daki su krizi hiçbir ülkenin veya uluslararası kuruluşun içinden çıkamayacağı stratejik bir oyun haline gelmiştir⁶⁴.

Fırat ve Dicle Nehirleriyle İlgili Su Anlaşmazlıkları ve Türkiye'nin Konumu

Suya olan yaşamsal gereksinim, bölgedeki su kaynaklarından daha çok pay elde etmek isteyen ülkeler arasında sorun oluşturmaktadır. Bu sorun, güvensizlik ortamının yol açtığı silahlanma artışı, karşılıklı çıkar çatışmaları ve yıllardır süregelen Arap-İsrail uyuşmazlığı gibi etkenlerle her geçen gün daha da büyümekte ve giderek yerelden bölgeleşe, bölgeselden de küresel düzeye yükselen bir nitelik göstermektedir. Türkiye ise, Ortadoğu coğrafyasının bir parçası olması, tarihsel-dinsel ve kültürel bağılıklar ile Fırat ve Dicle Nehirleri nedeniyle bu sorunun içine çekilmeye çalışılmakta, hatta oynanan bir senaryonun (BOP'un) parçalarından biri durumuna getirilmek istenmektedir⁶⁵. İşin tuhafı, bölge ülkeleri de Türkiye'yi Ortadoğu'nun “su deposu” olarak görmektedirler. Bu yanlış algının temel nedeni; nüfusu hızla artan bölgede kişi başına düşen su kaynağının kıtlık sınırının altında olması ve bu miktarın her gün giderek azalmasıdır. Bu anlamda Türkiye, Ortadoğu'daki su tartışmalarının içine iki nedenle çekilmektedir. Birincisi, Irak ve Suriye kullandıkları Fırat ve

⁶³ Cemal Zehir, *Ortadoğu'da Su Medeniyetlerinden Su Savaşlarına*, (İstanbul: Su Vakfı Yayınları, 2003), s. 211.

⁶⁴ Joyce Star, 'Foreign Policy 'Water Wars'', *Spring*, 1991, (<http://www.search.global.epnet.com>), İnd. Tar: Ekim 2002, s. 2-6.

⁶⁵ Cemal Zehir, *Ortadoğu'da Su ...*, s. 115.

Dicle sularını yapacakları yeni bir anlaşmayla yeniden paylaşmayı ve kendilerine şimdikinden daha çok su bırakılmasını istemektedirler. İkincisi ise, Türkiye'nin sahip olduğu varsayılan fazla su kaynaklarının, bölge ülkelerinin su kıtlığına çözüm getirebileceği düşünülmektedir⁶⁶.

Bazı stratejistler, Ortadoğu'nun susuzluk ve suyla ilgili anlaşmazlık sorunlarını gündeme getirirken "su savaşları" söylemini dillerinden düşürmemektedirler. Gerçekten de su, bu bölgedeki ülkeler için artık petrolden daha değerli, daha stratejik bir kaynaktır ve var olan su olanaklarının yakın gelecekte kıtlık derecesinde azalacağı endişesi içindedirler. Zaten bölge ülkelerinin hiçbiri (Türkiye dâhil) su zengini değildir. Ancak, belki göreceli olarak Türkiye, Suriye, Irak ve Lübnan diğerlerine oranla daha iyidirler. Suudi Arabistan, Ürdün, İsrail, Filistin ve Körfez Emirlikleri ciddi su sıkıntısı çekmekte, bu ülkelerin her birinin gözü diğerlerinde, hepsinin gözü ise Türkiye'dedir⁶⁷. Batılı pek çok araştırmacı ve stratejist, Ortadoğu su sorununun çözümünü, son tahlilde Fırat ve Dicle Nehirlerinin sularında görmektedirler.

Ortadoğu'da Türkiye, Suriye ve Irak arasında; kısmen coğrafyadan, kısmen ekonomik nedenlerden ve kısmen de bu ülkelerdeki rejimlerin niteliğinden kaynaklanan bir "güvensizlik" ortamı bulunmaktadır. Ancak, bu güvensizliğe ek olarak ciddi bir su sorunu da eklenmiş durumdadır. Ayrıca bölgede, dünyayı kontrol eden küresel güçlerin çatışma ve düşmanlık üzerine kurdukları bir güç dengesi söz konusudur. Bu dengenin bozulması, bu güçlerin bölgedeki çıkarlarına ters düşeceğinden, bölgede gerçek anlamda bir barış ve güvenliğin sağlanması zor görünse de, **su**, Ortadoğu'da belki de bir savaş nedeni olmayabilir, fakat amaç Ortadoğu'da bir savaş çıkarmak olunca, "su" yeterli bir bahane olacaktır⁶⁸.

Türkiye ve güney komşuları arasında sürekli gündemde tutulan "su" konusu, aslında yapay olarak yaratılan kriz unsurlarından biridir⁶⁹. Bölgenin su sorununu, bölgesel bir çatışma unsuru olarak değerlendiren kişi ve kuruluşlar, Türkiye'nin Fırat ve Dicle havzasında gerçekleştirmekte olduğu dev su projelerinin (GAP gibi), aşağı havza ülkesi olan Suriye ve Irak'ın su varlıklarını azaltacağı, tarımsal sulamadan dönen ve enerji santrallerinden geçen suların

---

⁶⁶ Özhan Uluatam, *Damlaya Damlaya (Ortadoğu'nun Su Sorunu)*, (Ankara: İş Bankası Yayınları, 1998), No: 372, s. 223.

⁶⁷ Lütfü Şehsuvaroğlu, *Su Barışı (Türkiye ve Ortadoğu Su Politikaları)*, (İstanbul: Gümüşmotif Yayınları, 1997), s. 118.

⁶⁸ USIAD, *Su Raporu...*, s. 37.

⁶⁹ *Ibid.* s. 38.

kalite olarak bozulacağı ve kirlenmiş olarak bu ülkelere akacağı, Suriye ve Irak'ın çok ciddi su sıkıntısına düşeceği kaygılarını dile getirmekte ve sonuçta, eğer bir anlaşma yapılmazsa, sıcak çatışmalara kadar varabilecek sorunlar yaşanacağı görüşünü ileri sürmektedirler. GAP projesi bittiğinde Suriye ve Irak'ın su haklarından yoksun kalacakları, Türkiye'nin yükümlendiği ve halen vermekte olduğu su miktarının yarıya düşeceği yönünde yayımlar yapılmaktadır⁷⁰. Hatta kimi Arap yazar ve araştırmacılar, Türkiye'nin mevcut yükümlülüklerini bile yerine getirmediğini, Fırat ve Dicle sularını denetim altında tutmak istediğini, geçmişindeki imparatorluk rüyasını canlı tuttuğunu, suyu petrole karşı bir silah olarak kullandığını, Arapların ulusal güvenliğini ve geleceğini tehdit ettiğini ileri sürmektedirler. Türkiye'nin genel su politikasına ve Fırat-Dicle sularına ilişkin yaklaşımına yöneltilen eleştiriler bazen açıktan suçlamalara dönüşmekte ve Türkiye, Fırat ve Dicle suları bağlamında Ortadoğu'nun su açmazına taraf yapılmak, olası çatışmaların içine çekilmek istenmektedir⁷¹.

Kullanım ve paylaşım sorunu yaratması açısından Fırat ve Dicle Nehirleri, Türkiye ve güney komşuları arasında en ciddi sorun oluşturan akarsulardır. Bir yandan Suriye ve Irak, bir yandan Türkiye ve diğer yandan bölge dışı güçler, Fırat ve Dicle'nin sularından yararlanma konusunda ciddi görüş farklılığı sergilemektedirler. En basit anlatımla Suriye ve Irak'ın bu iki nehrin sularından talep ettikleri miktara Türkiye haklı olarak itiraz etmektedir. Zira bu iki ülke, Fırat ve Dicle sularının 2/3'ünü talep ederken, Türkiye'nin bu oranda suyu vermesi mümkün değildir⁷².

Fırat ve Dicle Sularıyla İlgili Anlaşmalar ve Tarihsel Süreç

Türkiye, Cumhuriyet tarihi boyunca, sınıraşan akarsu kaynaklarının kullanımını ilgilendiren çok sayıda anlaşma ve protokol yapmıştır. Bu konuda, Lozan Antlaşması'nda da bir hüküm bulunmakta olup, belli başlı anlaşmalar arasında Türkiye'nin Irak, Bulgaristan ve Suriye ile yaptığı anlaşmalar örnek olarak gösterilebilir⁷³.

⁷⁰ Müftüoğlu, s. 77

⁷¹ Karakılıç - Erkul, *Sürdürülebilir Akarsu...*, s. 205.

* Bu konuda ayrıntı için Timaş Yayınları'nca basılan 'Arap-Türk İlişkilerinin Geleceği' adlı kitaba bakılabilir.

⁷² Yücel Acer, '*Sınıraşan Sular ...*', s. 55.

⁷³ Taşkın, Taylan, 'Sınıraşan Sular: Türkiye'de AB Kaynaklı 'Reform' Girişimi', *Su Yönetimi-Küresel Politika ve Uygulamalar Eleştiri*, (Ankara: Memleket Yayınları, 2006) s.409.

Fırat Nehri ile ilgili ilk uluslar arası anlaşma 1921 tarihli Ankara Antlaşması'dır. O tarihte Suriye Fransız mandası olduğu için Fransa ile yapılan Antlaşma, Fırat'ın kolu olan Kuveik suyunun adil paylaşımı konusunda yapılmıştır ve halen yürürlüktedir. İkinci önemli hukuk metni ise 1923 tarihli Lozan Antlaşması'nın 109. maddesidir. Bu maddeye göre; Fırat ve Dicle havzasını oluşturan Türkiye, Suriye ve Irak'ın bir komisyon oluşturarak, suya ilişkin konularda var olan su düzeninin devamı için anlaşma yapmaları karara bağlanmıştır⁷⁴. Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsız bir devlet olarak kendisini dünyaya kabul ettirdiği Lozan Antlaşması'nın 109. maddesi; "...bir devletin sularının düzeni, öteki bir devletin toprağında yapılacak işlere bağlı ise veya bir devletin toprakları üzerinde, savaş öncesi teamüller gereği diğer devletin topraklarından çıkan sular kullanılıyorsa, ilgili devletler arasında her birinin çıkarını ve kazanılmış haklarını koruyucu nitelikte bir anlaşma yapmaları gerekir. Anlaşma olmazsa, sorun hakem yoluyla çözülecektir"⁷⁵.

Türkiye'nin Fırat ve Dicle havzalarında gerçekleştireceği projelerle ilgili ilk önemli anlaşma ise, 1946'da Ankara'da, Türkiye ile Irak arasında imzalanan Dostluk ve İyi Koşuluk Antlaşması'dır, Fırat ve Dicle ile kollarındaki suların düzenlenmesine ilişkin Birinci Protokol'e göre; Türkiye Irak'ı Dicle ve Fırat ile kolları üzerindeki proje çalışmalarından haberdar edecek, bu çalışmalar her iki ülkenin çıkarları doğrultusunda ortak anlaşmalarla belirlenecektir⁷⁶. Daha sonraki dönemde ortaya çıkan uyuşmazlıkları çözmek amacıyla Türkiye ile Irak arasında 1980'de bir Karma Ekonomik Komisyon Protokolü imzalanmış ve bu protokol ile bir Ortak Teknik Komite (OTK) kurulmuştur. Makul ve uygun su miktarını belirleme amaçlı OTK, ilk toplantısını 1982'de yapmış, 1983'te Suriye'nin de katılımıyla toplantılar tüm kıyıdaşların katıldığı teknik bir forum özelliği kazanmıştır. Ciddi sonuçlar alınamayan toplantıların onaltıncısı ve sonuncusu 1992 Ekiminde gerçekleşmiştir⁷⁷.

Irak'ın, Kuveyt'i işgal girişimine kadar aralıklarla süren OTK toplantıları döneminde Suriye ve Irak'ın, öncelikle Fırat Nehri olmak üzere, her iki nehrin sularının ayrı ayrı paylaşılması taleplerine karşı Türkiye; her iki nehrin tek havza oluşturduğu tezine dayalı "Üç Aşamalı Plan" olarak adlandırılan bir öneri paketi sunmuştur⁷⁸. Bu plan, Türkiye'nin tüm sınıraşan sulara yönelik ulusal su

---

⁷⁴ Kocaoğlu, Mehmet, (1993), *Ortadoğu*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 193.

⁷⁵ SİSAV, *Ortadoğu ve Geleceği*, (İstanbul: SİSAV Yayını, 1992), s. 113.

⁷⁶ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, II. Kitap, (Ankara: Tarhan Kitabevi, 1993) s. 248.

⁷⁷ Acer, Yücel, '*Sınıraşan Sular...*', s. 55.

⁷⁸ Taşkın, Taylan, '*Sınıraşan Sular...*', s. 411.

politikasının da temelini oluşturmakta, tümüyle uluslararası hukuk ilkelerine, teknik ve bilimsel gerçeklere ve iyi niyet kurallarına dayanmaktadır. Birinci aşamada, tüm bölgesel su kaynakları belirlenecek, kullanılabilir su varlıkları saptanacaktır. İkinci aşamada havza ölçeğinde tarıma elverişli ve sulanabilir arazi miktarı belirlenecek ve toplam su tüketim gereksinimi hesaplanacaktır. Üçüncü ve son aşamada ise, ilk iki aşamanın sonuçlarına göre en akılcı tarımsal sulama projelerinin uygulama biçimi belirlenip, her ülkenin su gereksinimi hesaplanacak ve varsa su açığı giderilecektir⁷⁹. Paylaşım yerine “tahsis” yöntemi öneren, bölgesel planlama ve etkin su kullanımı yoluyla su kıtlığı sorununa çözüm üretmeyi amaçlayan üç aşamalı plan; “uluslararası sular üzerinde aşağı havza ülkelerinin haklarını gözetmediği, Fırat ve Dicle’yi tek havza olarak ele aldığı ve ülkelerin tarım politikalarına müdahale öngördüğü” (egemenlik hakkına karıştığı) savlarıyla güney komşular tarafından kabul edilmemiştir⁸⁰.

1987 yılında Suriye ve Türkiye arasında imzalanan ekonomik İşbirliği Protokolü ile Suriye’ye Fırat’tan saniyede 500 m³ su verilmesi öngörülmüştür. Bu oran Fırat’ın toplam su varlığının % 56’sına denk gelmektedir⁸¹. Irak, Fırat sularındaki meşru hakkı olan asgari sınırı sağlamadığı savıyla bu anlaşmaya karşı çıkmış, bu miktarın 700 m³’e çıkarılmasını istemiştir⁸². Öte yandan, 1990 yılında Suriye-Irak arasında imzalanan ikili anlaşma ile Türkiye’den gelen suların % 58’inin Suriye, % 42’sinin de Irak tarafından kullanılması kararlaştırılmıştır⁸³.

Suriye ve Irak, Fırat sularının üç eşit miktarda paylaşılmasını savunmaktadır. Buna göre, Suriye Fırat sularının % 70’ini kendisine bırakan uzun vadeli ve kalıcı bir anlaşmanın yapılmasını ve su haklarının garanti altına alınmasını amaçlamaktadır⁸⁴. Atatürk Barajı’nın dolumu süresince geçerli olacağı belirtilen 1987 Protokolü, Suriye-Türkiye arasındaki Fırat suları anlaşmazlığına kalıcı bir çözüm getirmemiştir. Suriye, konuyu sürekli

⁷⁹ Gün Kut, ‘Ortadoğu Su Sorunu: Çözüm Önerileri’, *Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu*, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1993) s, 478.

⁸⁰ *Ibid.* s. 478.

⁸¹ Vedat Durmazıçar, *Ortadoğu’da Suyun Artan Stratejik Değeri*, (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2002), s. 121.

⁸² Abdullah Kıran, *Ortadoğu’da Su Savaşı-Bir Çatışma ya da Uzlaşma Alanı*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005) s. 227.

⁸³ Orhan Tiryaki, *Sınırşan Sular ve Ortadoğu’da Su Sorunu*, (İstanbul: Hak Yayınları, 1994), s. 167.

⁸⁴ Kıran, Abdullah, *Ortadoğu’da Su Savaşı-...s.* 207.

gündemde tutmaya ve uluslararası kamuoyunu (özellikle Arap dünyasını) yanına çekmeye ve haklı olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadır Öte yandan Suriye, Fırat sularıyla ilgili tezine tamamen zıt olarak Asi Nehri'nin kullanımı ve geleceği ile ilgili herhangi bir anlaşmaya yanaşmamakta, Türkiye'nin Hatay ilini kendi haritası içinde görme-gösterme inadını sürdürmekte, bu tutumu da Türkiye'nin anlaşma konusunda isteksiz davranmasına yol açmaktadır⁸⁵. Öte yandan, yakın geçmişte ayrılıkçı PKK terör örgütüne üs ve barınak olanakları vermiş ve Türkiye'ye yönelik kanlı eylemlerine destek sağlamış, Türkiye'nin planlayıp yürüttüğü GAP kalkınma projesini engellemeye ve Fırat sularından daha fazla pay koparmaya çalışmıştır⁸⁶. O dönem, GAP projesiyle su alamayacağı korkusuna kapılan ve saldırganlaşan Suriye 1986'da GAP'a yönelik sabotaj yaptırmaya dahi kalkışmıştır⁸⁷. 1987'de Türkiye ile imzaladığı anlaşmaya rağmen terörizmi uzun yıllar Türkiye'nin sözde su kozuna karşı, "karşı koz" olarak kullanmıştır⁸⁸. 1995-2000 yılları arasında iki ülke arasındaki ilişkiler o denli gerilmiştir ki, sıcak bir çatışmanın eşiğinden dönülmüştür. PKK liderinin Suriye'den çıkartılması ve Türkiye'ye teslimi, sonrasında Hafız Esad'ın ölümü ile Türkiye-Suriye ilişkileri yumuşamış ve "iyi komşuluk ilişkileri" bağlamında ilişkiler rayına oturmuştur.

Bugün itibarıyla Türkiye, Suriye ve Irak'ın ortak katılımıyla gerçekleşmiş bir üçlü su anlaşması yoktur⁸⁹. 1990'ların başına kadar bu üç ülke heyetleri arasında OTK aracılığıyla gerçekleştirilen teknik çalışmalar, 1991 Körfez Krizi ile farklı bir mecraya kaymış, 2003'te Irak'ın ABD tarafından işgal edilmesi ve Irak'ın kuzeyinde başlatılan yeni oluşum (sözde Kürt Devleti) suyla ilgili gelişmeleri belirsizliğe itmiş, bambaşka bir boyuta taşımıştır. 1990 sonrası dönemde yaşanan ilk kırılma Irak'ın Kuveyt'ten çıkartılması, ambargoya tabi tutulması ve 36. paralelin kuzeyinin Irak yönetimine kapatılmasıdır. Bu gelişmeyle, sınıraşan sular konusunda Irak'ın Suriye'ye verdiği destek de kesilmiştir. İkinci önemli gelişme, geçmişi 1970'li yıllara kadar dayanan ve Fırat-Dicle suları için de bağlayıcı olacak olan "BM Uluslararası Suyollarının Ulaşımında Amaçla Kullanımına İlişkin Sözleşme"nin 1997'de Genel Kurulca kabulüdür. Aşağı kıyıdaşların haklarını ve çevresel kaygıları temel alan

---

⁸⁵ Karakılıçık - Erkul, *Sürdürülebilir ...*, s. 203.

⁸⁶ Şükrü Elekdağ, 'İkibuçuk Savaş Stratejisi', *Yeni Türkiye-Türk Dış Politikası Özel Sayısı*, Mart-Nisan 1995, s. 519.

⁸⁷ Mehmet Kocaoğlu, *Ortadoğu, ...*, s. 324.

⁸⁸ Selahattin Şen, 'Ortadoğu'da Terör', *Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu*, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1993), s. 264.

⁸⁹ Abdullah Kıran, *Ortadoğu'da Su Savaşı...*, s. 226.

sözleşmeye Türkiye çekinceler koymuş ve elini güçlendirmiştir. Bir başka gelişme ise, 1998'de Suriye-Türkiye arasında varılan Adana Mutabakatı ile iki ülke arasındaki ilişkilerin her boyutu ile normalleşmeye başlaması ve sınır aşan sular konusunda olumlu gelişmelerin yaşanmasıdır. En son gelişme ise, 12 yıllık bir ambargo ve tecrit sonrası 2003'te Irak'ın işgal edilmesidir. Bu son gelişmeyle Türkiye ve Suriye'nin Fırat ve Dicle sularıyla ilgili kıyıdaş komşuları artık ABD olmuştur denilebilir⁹⁰.

FIRAT-DİCLE NEHİR HAVZASININ ÖZELLİKLERİ VE TARAFLARIN SU PROJELERİ

Fırat ve Dicle, Türkiye'nin yerüstü suları içinde toplam % 28,5'lik paya sahip, en yüksek akış hacimli akarsularıdır⁹¹. Bu iki nehir ve kolları her üç ülke için de yaşamsal öneme sahip su kaynaklarıdır. Bu nedenle, her üç devletin de bu su kaynaklarına yönelik yaklaşımları, anlaşmazlık konuları ve sorunun boyutları ortaya konulmalıdır. Fakat önce bu nehirlerin ve içinde yer aldıkları havzanın özelliklerine kısaca değinmek gerekir.

Fırat Nehri

Erzurum yakınlarından doğan Fırat Nehri, Murat ve Karasu kollarının birleşim noktasından Dicle Nehri'ne ulaşıncaya kadar yaklaşık 2330 km yol kateder. Güneybatı Asya'nın en uzun nehri olan Fırat'ın toplam uzunluğu 2870 km.dir. Nehir, Türkiye topraklarında yaklaşık 900 km akıp, küçük ölçekli suları bünyesine katarak Suriye'ye geçer. Suriye'de Derüz-Zor ve Habur kollarıyla birleşerek, bu ülke topraklarında 680 km aktıktan sonra, Abu Kamal köyünde Irak'a girer. Basra körfezi'ne varıncaya kadar, yaklaşık 1200 km Irak sınırları içinde akar ve Al Kurna'da Dicle ile birleşerek Şattül-Arap'ı oluşturur⁹². Toplam 36 milyar m³/yıl su hacmine sahip olan (bunun yaklaşık 32 milyar m³'ü Türkiye'dedir) Fırat'ın akış alanı 720.000 km²'dir. Nehre kaynak sağlayan alanların % 62'si Türkiye'de, % 38'i ise Suriye'dedir⁹³. Nehrin yıllık su hacminin (ki toplam 30 milyar m³/yıl) % 89'u Türkiye'den, % 11'i ise Suriye'den sağlanmaktadır. Bazı kaynaklara göre, bu suların % 98'i Türkiye'den, sadece % 2'si Suriye'den katılmaktadır⁹⁴.

⁹⁰ Taylan Taşkın, *Sınır Aşan Sular...*, s.412.

⁹¹ Mehmet Gönülöbol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999), s. 668.

⁹² Abdullah Kıran, *Ortadoğu'da Su Savaşı...*, s. 66,

⁹³ Mehmet Gönülöbol, *Olaylarla...*, s. 91.

⁹⁴ Cemal Zehir, *Ortadoğu'da Su...*, s. 67.

Dicle Nehri

Dicle, Fırat Nehri'nden sonra Güneybatı Asya'nın ikinci en uzun nehridir. Toplam 1900 km uzunluğundaki nehir, Elazığ yakınındaki Maden Dağlarından doğar, Türk topraklarında 523 km yol katederek Irak Al Kurna'da Fırat'la birleşir ve Basra Körfezi'ne dökülür. Fırat'la birleşinceye kadar yaklaşık 1840 km yol kateden Dicle, 30 km kadar Türkiye-Suriye sınırını oluşturduktan sonra Irak'a girer. Türkiye topraklarında Batman, İlsu, Botan ve Garzan gibi büyük kollarla beslenip, kaynağını Türkiye'den alan Hezil ve Büyük Zap sularıyla sınır ötesinde birleşir. Irak'ta Küçük Zap, Adhayam ve Diyala kollarını da bünyesine katan nehir Mezopotamya ovasına hayat verir. Türkiye'nin Dicle'ye katkısı 21.3 milyar m³ iken, Irak'ın katkısı 31.4 milyar m³'tür. Oransal olarak Türkiye % 51, Irak % 39, İran ise % 10 katkı sağlar. Fırat'ın tersine su varlığının % 62'sini Irak topraklarındaki sulardan elde eder⁹⁵.

Dicle ve Fırat Nehirleri, Basra Körfezi'nin yaklaşık 180 km kuzeyinde birleşerek Şattül-Arap adını alırlar. BM Uluslararası Nehir Havzaları Listesi'nde Fırat ve Dicle'nin su toplama havzası 884.000 km² olarak verilmektedir. Her iki nehir birlikte Türkiye'nin toplam akarsu varlığının % 28,5'ini oluşturmakta ve ülkenin su kaynakları içinde ilk sırayı almaktadır⁹⁶. İşin garibi, bu iki akarsu aynı zamanda Irak ve Suriye'nin de en büyük su kaynaklarını oluşturmakta, hatta Ortadoğu'nun su varlığı en çok nehirlerini meydana getirmektedirler.

Kıyıdaş Ülkelerin Fırat ve Dicle Üzerinde Uyguladığı Suya Dayalı Projeler

Fırat ve Dicle Nehirleri, tarımsal sulama ve hidroelektrik üretimi bakımından havzadaş üç ülkenin de en önemli su kaynağını oluşturmaktadırlar. Türkiye, kendisinin ve bölgesinin en büyük bölgesel kalkınma projesi olan GAP'ı bu nehirler üzerinde gerçekleştirmektedir. Bu dev projeyle; sulama ve enerji amaçlı 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali inşa etmektedir. Proje tamamlandığında atıl durumdaki 1,8 milyon hektarlık arazi sulanabilecek ve yılda 23 milyar kw/saat elektrik üretecektir. Aşağı çığır ülkeleri olan Suriye ve Irak'ın temel korkusu da bu proje nedeniyle Fırat ve Dicle sularının kendilerine ulaşan miktarının azalması ve kalitesinin bozulmasıdır⁹⁷.

---

⁹⁵ Abdullah Kıran, *Ortadoğu'da Su Savaşı...*, s. 68.

⁹⁶ *Ibid.* s. 70-71.

⁹⁷ İbrahim Mazlum, *Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları Açısından Sınırdaş Sular Sorunu*, En Uzun 10 Yıl, (İstanbul: Buke Yayıncılık, 2000), s. 371.

Şimdiye kadar Türkiye tarafından 8 hidroelektrik santrali tamamlanan bölgede enerji yatırımlarının % 74'ü gerçekleşmiştir. Karakaya, Atatürk, Batman, Kralkızı, Dicle, Birecik, Karkamış ve Şanlıurfa hidroelektrik santrallerinden 2006 yılı sonuna kadar 274 milyar kw/saat elektrik enerjisi üretimi gerçekleştirilmiştir. Tamamlandığında ülke ekonomisine 2,1 milyar dolar sulama, 2,2 milyar dolar enerji olmak üzere yılda 4,3 milyar dolarlık katkı sağlayacak proje, yaklaşık 3,8 milyon kişiye istihdam olanağı yaratacaktır⁹⁸. Ayrıca, Türkiye toplam elektriğinin % 25'ini, hidroelektrik enerjisinininse % 85'ini sağlayacak olan GAP Projesi, Fırat ve Dicle Nehirleri'nin su akışını da düzenleyerek, taşkınların tarım alanlarına ve nehir havzalarına hasar vermesini de önleyecektir⁹⁹. Toprak ve su kaynaklarının bütünleşik biçimde geliştirilmesini içeren ve Cumhuriyet tarihinin en büyük projesi olan GAP, aynı zamanda Suriye ve Irak'ta yaşanmakta olan taşkınları önlemede ve düzenli su akışı sağlamada da önemli katkılarda bulunacaktır.

GAP Projesi'nden rahatsızlık duyan ve Türkiye'nin Fırat'tan vermeyi yükümlendiği 500 m³/sn suyu az bulan Suriye ise, Fırat üzerinde Tabqa ve Baas Barajlarını yapmış ve yeni baraj projeleri planlamıştır. Irak ise, Fırat üzerinde Ramada ve Kut Barajlarını tamamlamış, Bağdat yakınında inşa ettiği Tartar Kanalı ile de Dicle'nin sularını Fırat'a bağlamıştır¹⁰⁰. Suriye'nin 1974'te Sovyet teknolojisiyle inşa ettiği Tabqa Barajı, bu ülkenin en büyük barajı olup, Irak'a akan Fırat suyunu azaltabilecek yapıdadır¹⁰¹. Yaklaşık 640.000 hektarlık alanı sulamak için yapılan baraj, 800 mw elektrik enerjisi üretme kapasitesine sahiptir. Suriye'nin Fırat üzerindeki depolama tesislerinin kapasitesi 12 milyar m³ olup, 15 milyar m³'e çıkarılması planlanmıştır¹⁰². Sulanması planlanan alanlar için Suriye 6 proje geliştirmiştir Bunlar; Belih, Fırat Vadi, Aşağı Habur, Rasafe, Meyadin ve Meskane Projeleridir. Ayrıca, yine Fırat üzerinde Suriye'nin Harbaniye, El-Baas ve Teşrin hidroelektrik santralleri faaliyettedir¹⁰³. Ek olarak Suriye, 150.000 hektarlık bir alanın sulanması için

⁹⁸ USİAD, *GAP Raporu: GAP'ta Ne Oldu-Bölgede Ekonomik, Stratejik ve Siyasal Gelişmeler*, (Ankara: Ertem Matbaacılık, 2008), s. 28.

⁹⁹ Vedat Durmazuçar, *Ortadoğu'da Suyun ...*, s. 97-103.

¹⁰⁰ SİSAV, *Ortadoğu ...*,s. 112

¹⁰¹ Vedat Durmazuçar, *Ortadoğu'da Suyun...*, s. 106..

¹⁰² J. M. Dallapenna, 'The Two Rivers and Lands Between Mesopotamia and the International Law of Transboundary waters', *BYU Journal of Public Law*, 1996 (<http://search.global.epnet.com>), İnd. Tar: Kasım 2002).

¹⁰³ Orhan Tiryaki, *Sınırşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu*, (İstanbul: Hak Yayınları, 1994), s. 112.

Dicle'den su pompalamaktadır ve bu proje Irak'la gerginlik konularından biridir¹⁰⁴.

Irak'ın, Suriye sınırından Şattül-Arap'a kadar Fırat Havzası boyunca toplam 1.95 milyon hektarlık alanı kapsayan 32 sulama projesi bulunmaktadır. Bir kısmı bitmiş (Rawa, Hadita, Harbaniye, Ramadi, Darbandıkan, Dohan, Saddam ve Şamara Barajları), bir kısmı da inşa halinde olan bu projeler hem sulama, hem de enerji ve içme suyu amaçlı projelerdir¹⁰⁵. Şattül-Arap Nehri'nden ise, Irak 105.000 hektarlık alanı sulamaktadır¹⁰⁶. Dicle üzerinde kurduğu Saddam, Bekme, Dokan ve Darbandıkan barajlarıyla doğu ve kuzey bölgelerin su ve enerji gereksinimini karşılayan Irak, Fırat ve Dicle'yi birleştirerek, Saddam Nehri adı verilen bir yapay nehir oluşturmuştur. Bu nehir yoluyla 6 milyon dönüm arazi sulanabilecektir¹⁰⁷.

Kıyıdaş Ülkelerin Soruna Yaklaşımları ve Tezleri

Türkiye, Suriye ve Irak kıyıdaş ülke konumunda oldukları su kaynakları nedeniyle, 1970'li yılların ortalarından başlayarak, bazen ikili bazen de üçlü sorunlar yaşayan komşu ülkelerdir. Mevcut durumda Türkiye, Suriye ve Irak'ta kişi başına su tüketimi bakımından birbirine yakın miktarlara sahiptir, Ancak Türkiye, Ortadoğu'da bir takım senaryo yazıcıları tarafından su zengini bir ülke olarak tanıtılmaktadır¹⁰⁸.

Su varlıkları bakımından aralarında pek bir farklılık bulunmayan (kişi başına su miktarları: Irak 6500 m³, Suriye 3500 m³ ve Türkiye 3500 m³¹⁰⁹) bu ülkeleri su konusunda karşı karşıya getiren temel sorun; yakın gelecekte artacak olan su gereksinimlerini şimdiden güvenceye alma kaygısı ve bazı emperyal devletlerin ve küresel sermaye kuruluşlarının su kaynaklarına ve bölgeye yönelik uzun badeli ve BOP gibi küresel ölçekli politikalarıdır. Fırat ve Dicle havzasının suları ve bu üç ülkenin coğrafi, toplumsal ve politik durumları

---

¹⁰⁴ Vedat Durmazuçar, *Ortadoğu'da Suyun...*, s. 108.

¹⁰⁵ Orhan Tiryaki, *Sınırşan Sular...*, s. 106.

¹⁰⁶ Vedat Durmazuçar, *Ortadoğu'da Suyun...*, s. 108.

¹⁰⁷ 'Ortadoğu ve Türkiye'yi Kuşatan Su Sorunu', *EP Politika Dergisi*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1993, s. 14.

¹⁰⁸ Lütfü Şehsuvaroğlu, *Su Barışı ...*, s.173.

¹⁰⁹ Mehmet Tomanbay, 'Turkey's Approach to Utilization of the Euphrates and Tigris Rivers', *Arap Studies Quarterly*, Spring 2000, Vol. 22, issue 2, s. 81., Aydın G. Alacakaptan, 'Sınırşana Akarsularımız Dicle ve Fırat'ın Arap Komşularımızla Büyük Sürtüşmelere Neden Olmaları Beklentileri Abartılıdır', *Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu*, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1993), s. 459.

tam da bu proje ve politikalarda araç olarak kullanılmaya uygun bir nitelik taşımaktadır. Tarihten gelen önyargılar, dinsel, etnik ve kültürel farklılıklar, rejim biçimleri ve siyasal sistemleri, ekonomik çıkarları ve coğrafi yapılarının bir parçasını oluşturan su kaynaklarının kullanımı konusunda da bu üç ülke arasında sorun yaratmaktadır. Bölge ülkelerinin (İran, İsrail ve Arap dünyası) ve bölgede büyük çıkarları bulunan küresel güçlerin yaklaşımları da bu sorunu azdıran bir rol oynamaktadır. Batı dünyasının, özellikle ABD'nin bu bölgenin su kaynakları üzerindeki ilgisi son yıllarda daha da artmıştır¹¹⁰.

Türkiye'nin Yaklaşımı: Halen Türkiye, debisi ortalama 1000 m3 olan Fırat sularından Suriye ve Irak'a 500 m3/sn su bırakmaktadır. Türkiye, neredeyse % 90'ı kendi topraklarından kaynaklanan Fırat'ın sularının % 50'den fazlasını, ancak % 10 kadar katkısı bulunan Suriye'ye bırakmakta ve bu gönüllü yükümlülüğü aksatmadan yerine getirmektedir. Türkiye, Atatürk Barajı'nın dolumu sırasında bile güney komşusunu mağdur etmemiş, PKK silahlı terör örgütüne her türlü desteği veren Suriye ve Irak'a karşı suyu bir silah olarak kullanma yoluna gitmemiştir¹¹¹.

Uluslararası hukuka uygun olarak Türkiye, Fırat ve Dicle'yi "sınıraşan sular" olarak görmekte, bu akarsuların kıyıdaş ülkeler arasında hakkaniyete uygun tahsisini savunmaktadır. Bu akarsuların kendi ülkesi üzerindeki bölümlerinin kendisine ait olduğunu belirten Türkiye, suların paylaşımı konusunda üçlü bir anlaşmanın hukuksal değil siyasal bir tavır olacağını ifade etmektedir¹¹². Sınıraşan sular konusunda 1995'lere kadar ABD'nin savunduğu "mutlak egemenlik ilkesi" ağırlıklı bir politika izlerken, bu tarihten sonra daha esnek bir yaklaşım benimsemiştir. Üç aşamalı plan adını verdiği ve Fırat-Dicle sularıyla ilgili olarak komşularına önerdiği çözüm yaklaşımı, uluslararası hukuk kurallarının öngördüğü ve kimi sözleşmelere de giren "hakça, akılcı ve optimum" kullanım ve "önemli zarar vermeme" ilkelerine dayalı yapıcı bir yaklaşımdır¹¹³. Bu yaklaşım, Türkiye'nin mutlak egemenlik anlayışından uzaklaştığını ve daha esnek bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir.

Halen Türkiye'nin, Fırat ve Dicle sularının kullanımı konusundaki tezleri şunlardır: Fırat ve Dicle "sınıraşan/sınırötesi sulardır, "uluslararası su yolu"

¹¹⁰ Cemal Zehir, *Ortadoğu'da Su ...*, s. 147

¹¹¹ Robert Bowker, *Beyonde Peace the Search for Security in the Middle East*, (Bolder&London: Lynne Reinner Publishers, 1996), s. 144.

¹¹² Melek Fırat - Ömer Kürkçüoğlu, '1980-90 Arası Ortadoğu il İlişkiler', *Türk Dış Politikası*, Baskın Oran (Ed.), c: II, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), s. 147.

¹¹³ Lütfü Şehsuvaroğlu, *Su Barışı...*, s. 140.

değildir. Uluslararası hukuk kuralları içinde ve ortaya konulan belgelerde Türkiye'yi bağlayan veya engelleyen hiçbir hüküm veya karar yoktur¹¹⁴. Bu iki nehrin tek havza oluşturduğunu ve ayrı ayrı ele alınamayacağını, yapılacak görüşme ve anlaşmalarda her ikisinin bir bütün olarak ele alınması gerektiğini savunan Türkiye, bu suların havzadaşlar arasında yapılacak görüşmelerle çözülmesi gerektiğini, bölgedışı ülke ve kuruluşların bu sulara karışma haklarının bulunmadığını, komşularının savunduğu “matematiksel” paylaşımın çözüm olamayacağını, yararlanma ve kullanım biçiminin düzenlenmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Suriye'nin Yaklaşımı: Fırat ve Dicle'yi “uluslararası sular” olarak kabul eden Suriye, bu suların havza ülkeleri arasında üçlü bir anlaşmayla ve matematiksel bir anlayışla paylaşılması tezini savunmaktadır¹¹⁵. Aynı Suriye, Asi ve Yarmuk Nehirleri'ni ise (her ikisi de sınıraşan sulardır) uluslararası su saymamakta ve kendi ulusal su kaynağı gibi kullanmaktadır¹¹⁶. Halen, 1987 Protokolü çerçevesinde Fırat'tan 500 m³/sn su alan Suriye, bu miktarı yetersiz bulmakta ve 700 m³/sn olmasını istemektedir. Bu miktar, Fırat sularının % 78'ine denk gelmektedir ve bunu Türkiye'nin kabul etmesi mümkün görünmemektedir.

Suriye ayrıca, aşağı havza ülkesi olarak “doğal durumun bütünlüğü” ve “eşit paylaşım” tezlerini savunmakta, yukarı havza ülkesinin su akışını değiştirecek hiçbir etkinliğini kabul etmemektedir¹¹⁷. Irak'la birlikte Fırat ve Dicle havzasının tümüyle ayrı havzalar olduğunu ve ayrı anlaşmalara konu yapılması gerektiğini savunan Suriye; Türkiye'nin önerdiği üç aşamalı plan önerisini de eşit paylaşım önermediği ve iki nehrin havzasını bütün olarak ele aldığı savıyla reddetmektedir. İsrail'le Golan Tepesi suları ve Irak'la da Fırat ve Dicle suları konusunda sorunları bulunan Suriye, su konusunu uluslararası bir mesele yapmaya çalışmakta, AB'nin öngördüğü “uluslararası yönetim” tezine yakın durmaktadır.

Irak'ın Yaklaşımı: Irak da Dicle ve Fırat sularından daha fazla su talep etmektedir. Irak'a göre bu ülkenin Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde kazanılmış hakları bulunmaktadır. Binlerce yıldan beri bu sulardan sulama amaçlı

---

¹¹⁴ *Ibid.* s. 141.

¹¹⁵ Fırat - Kürkçüoğlu, '1980-90 Arası Ortadoğu ile İlişkiler', s. 146.

¹¹⁶ Ali İhsan Bağış, 'Su Meselesi ve Bunun Türkiye-Arap İlişkilerine Tesirleri' Arap-Türk İlişkilerinin Geleceği, (İstanbul: Timaş Yayınları, 1994), s. 198.

¹¹⁷ Konuralp Pamukçu, *Su Politikası*,..., s. 251.

yararlanmış, 1.9 milyon hektarlık tarım alanını sulamak için tesisler kurmuştur¹¹⁸.

Irak da, tıpkı Suriye gibi bu nehirlerin uluslararası sular olduğunu, ortak kaynak olmaları nedeniyle eşit paylaşımaları gerektiğini savunmaktadır¹¹⁹. Türkiye'nin Dicle sularını azaltacak projelerinden rahatsız olan Irak, Atatürk Barajı'nın dolumu sırasında Türkiye'nin Irak'a haber vermeyerek hukuk kurallarını çiğnediğini, yükümlendiği su miktarını azaltarak Irak'a zarar verdiğini, inşa ettiği ve edeceği tesislerle kendilerinin mağdur olacağını ileri sürmektedir¹²⁰. Dicle'nin, üç havzadaş ülke arasında görüşme ve üçlü anlaşma yapmalarına karşı çıkan Irak, Fırat'la Dicle'nin ayrı ayrı görüşülmesini ve Suriye'nin Dicle üzerinde söz sahibi olmamasını istemektedir¹²¹. Suriye ve Irak Türkiye'nin Fırat-Dicle bağlantılı su projelerine karşı, bir yandan Arap dünyasını ve batı kamuoyunu yanlarına alıp baskı oluştururken, bir yandan da terör örgütlerine gizli ve açık destek vermektedirler¹²².

Diğer Aktörlerin (ABD, AB, İsrail ve Küresel Su Şirketleri) Yaklaşımları: Irak'ın 2003'te ABD tarafından işgal edilmesiyle bölgede yeni bir durum ortaya çıkmıştır. İşgalle birlikte Irak'ın toprak bütünlüğü fiilen ortadan kalkmış, federal yapı öngören bir Anayasa yapılmış ve kuzeyde fiili bir "Kürt Devleti" kurulmuştur. Türkiye'nin güneyinde artık bağımsız bir Irak devleti değil, işgalci ABD ve onun oluşturduğu üçe bölünmüş federe bir Irak söz konusudur. Bütün bu gelişmeler dikkate alındığında Fırat ve Dicle ile ilgili kıyıdaş ülkeler arasında süregelen suya dayalı anlaşmazlıkların ve tezlerin ne olacağı belirsizliğe itilmiştir. Irak'taki federal yapılanma, su sorununda Türkiye ve "Kürt Federe Yönetimi"nin, Irak'taki Arap bölgesine ve Suriye'ye karşı aynı tarafta yer almasına yol açmaktadır. Çünkü Türkiye ve federe Kürt yönetimi, diğer ikisine göre yukarı kıyıdaş ülke konumundadırlar¹²³.

GAP bölgesinin sınır komşusu olan ve son dönemde Irak'ın kuzeyinde dinsel ve etnik temele dayalı yeni siyasi yapılanma açısından yaşanan gelişmeler sadece havzanın değil, tüm Ortadoğu'nun su ve petrol denkleminde ortaya çıkacak yeni durum açısından da önem taşımaktadır. Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) kapsamındaki uzun erimli planlarını uygulayabilmek için Irak'a

¹¹⁸ Cemal Zehir, *Ortadoğu'da Su...*, s. 156.

¹¹⁹ *Ibid*, s. 156.

¹²⁰ Fırat - Kürkçüoğlu, '1980-90 Arası Ortadoğu...', s. 146.

¹²¹ Gün Kut, *Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye*, (İstanbul: TÜSES Yayınları, 1991), s. 109.

¹²² Orhan Tiryaki, *Sınırdaş Sular...*, s. 167.

¹²³ Abdullah Kuran, *Ortadoğu'da Su Savaşı...*, s. 99

sıcak bir çatışma ile fiili olarak yerleşen ABD, bölgenin geleceğini şekillendirecek kararlar almaya devam etmektedir¹²⁴.

Daha 1994 yılında yayımlanan BM Su Raporu'nda, Türkiye'nin su sıkıntısı yaşayacak ülkelerden biri olacağı, 2040 yılında ise ciddi bir su kriziyle karşılaşacağı, bu sırada susuzluktan kırılma noktasına gelecek olan Suriye ve Irak'ın, Türkiye'nin Fırat ve Dicle üzerindeki barajlarına füze saldırısında bulunabileceği belirtilmiştir¹²⁵. Ortadoğu'nun su denklemi ABD'nin uygulamakta olduğu ve örneğini Afganistan ve Irak'ta sahneye koyduğu BOP çerçevesinde şekillenecektir. Bu bağlamda, Irak'ın işgaline kadar havzadaş üç ülke arasında düşe kalka ilerleyen, bazen umut bazen umutsuzluk yaratan çözüm arayışları, bu tarihten sonra kesilmiş ve bir belirsizliğe sürüklenmiştir. ABD ise, artık Türkiye ve Suriye'nin fiili komşusu olarak bölgede yerini almış, İsrail ve diğer batılı müttefikleriyle bölgenin su kaynakları dâhil, uzun vadeli geleceğini planlamaktadır.

Öte yandan, Türkiye ile üyelik müzakereleri yürüten ve bugüne kadar üyelik koşullarının pek çoğunu Türkiye'nin yerine getirmesini sağlayan AB'nin, bölgenin su kaynaklarına yönelik (özellikle Fırat ve Dicle sularına odaklı) politikaları bulunmaktadır. Türkiye'nin üyelik sürecinde hazırlanan müzakere belgelerinde ve AB Parlamentosu kararlarında Fırat ve Dicle sularını ve bu sular üzerindeki tesisleri, başta İsrail olmak üzere, bölge ülkelerinin ortak kullanması önerilmektedir. Türkiye'nin egemenlik haklarını bir üçüncü ülke ile paylaşması anlamına gelen bu düzenleme, bağlayıcı olmasa da, önemli siyasi sonuçlara yol açacaktır¹²⁶. Ortadoğu bölgesinde ABD ile rekabet içinde olan AB, bölgenin su kaynakları konusunda da belli bir inisiyatif almak ve bölgede söz sahibi olmak istemektedir. Bu bağlamda, Türkiye'ye, (üyelik müzakere süreci yoluyla) yön vermeye, Fırat ve Dicle suları ile ilgili sorunu da politik çıkarları yönünde çözümlenmeye, böylece bölge ülkeleri üzerinde güven ve sempati yaratmaya çalışmaktadır. Bölgedeki su sorununu, aynı zamanda bir İsrail-Filistin ve İsrail-Suriye geriliminin ana nedeni olarak gören AB, bölge barışının tesisinde Fırat ve Dicle Nehirleri yoluyla başat bir rol üstlenmeye aday görünmektedir. Irak'ın işgaliyle inisiyatifin ABD'ye geçtiği bölgede geri planda kalan AB için Fırat-Dicle sularının paylaşımı konusu, bölgede söz

---

¹²⁴ USİAD, *GAP Raporu: GAP'ta Ne Oldu-Bölgede Ekonomik, Stratejik ve Siyasal Gelişmeler*, (Ankara: Ertem Matbaacılık, 2008)

¹²⁵ USİAD, (2007), *Su Raporu...*, s. 81.

¹²⁶ Alâeddin Yalçınkaya, 'AB raporlarında Fırat-Dicle ve İsrail', *Vatan Gazetesi*, 3 Kasım 2006, İstanbul.

sahibi ol olmak için önemli bir fırsat oluşturacaktır. Bu bağlamda, İsrail'in Golan Tepeleri'ni Suriye'ye geri verme koşulu olarak Fırat-Dicle sularından yararlanma isteği AB tarafından da desteklenmektedir. Daha 1993'te Şimon Peres, Türkiye'nin zengin su kaynaklarına sahip olmasının kendileri için büyük önem taşıdığını ve bölgedeki sorunun çözümünde anahtar ülke konumunda bulunduğunu vurgulamıştır¹²⁷.

Sonuç olarak, bundan sonra Ortadoğu'nun ve Fırat-Dicle havzasının şekillenmesinde su paylaşımı konusu önem kazanacaktır. ABD güdümlü yeni Irak yönetiminin Fırat ve Dicle Nehirleriyle ilgili istekleri değişikliğe uğrayabilir. Fırat sularının Ürdün üzerinden borularla İsrail'e aktarılması gündeme getirilebilir¹²⁸.

Ortadoğu'nun nihai güvenliği su güvenliği sağlanmadan, su güvenliği ise nihai güvenlik sağlanmadan gerçekleşemez. Bu nedenle Ortadoğu'da her türlü güvenliğin tesisini kendilerine görev bilen güçler Ortadoğu'da bir "su güvenlik bölgesi" yaratmak istemektedirler (tıpkı petrol güvenlik bölgesi gibi). Bu bağlamda, Türkiye, Suriye ve Irak özelindeki su sorununa yeni boyutlar ve yeni aktörler eklenebileceğinin işaretleri vardır¹²⁹. Federal Kürt yönetimi, İsrail, İran, AB ve küresel su şirketleri gibi.

Fırat ve Dicle sularıyla ilgili anlaşmazlıkların çözümünde ABD ve AB'nin (elbette İsrail'in de) bu bölgeye yönelik politikaları gözardı edilemez. Gözardı edilmemesi gereken bir başka olgu ise, küresel su şirketlerinin ve küresel sermayenin su kaynaklarına hâkim olma stratejileridir. Bu çerçevede havza ülkeleri ve Irak'ta şekillenecek yeni oluşumlar kendi su sorunlarını kendi aralarında çözme çaresini üretmek zorundadırlar. Aksi halde, yerel düzeyde yaşanan su gerginlikleri, "su savaşı" senaryosu yazan küresel güçlerin kurguladıkları sıcak çatışmalara dönüşebilir. Bu çatışmalar da bölgesel ölçekli su savaşlarını tetikleyebilir. Bölgesel ölçekte gerçekleşecek böyle bir afet de "küresel" bir savaşın bahanesi yapılabilir. Bu olasılık ve risk ne yazık ki sadece söylem ve senaryodan ibaret değildir. Zira savaştan beslenen küresel emperyalist güçler, şu ya da bu bahaneyle savaş çıkarmaya devam edeceklerdir. Bir gün, "sudan bir sebep"le savaş çıkarmaya karar verirlerse, bu sefer bahane neden SU olmasın ki?

¹²⁷ Cemal Zehir, *Türkiye ve Ortadoğu Su Meseleleri*, (İstanbul: Marifet Yayınları, 1998), s. 116.

¹²⁸ *Ibid.* s.215.

¹²⁹ USIAD, *Su Raporu...*, s. 83.

FIRAT VE DICLE'NİN GELECEĞİ: BÖLGESELDEN KÜRESELE SAVAŞ MI? BARIŞ MI? OLASILIKLAR, RİSKLER VE ÇÖZÜM BEKLENTİLERİ

Fırat ve Dicle havzasının ve bu havzaya hayat veren suların geleceği, ABD'nin Irak'ı işgal etmesiyle yeni bir boyuta taşınmıştır. İşgal öncesi dönemde, genelde Ortadoğu bölgesi, özelde ise Fırat-Dicle suları havza ülkeleri arasında anlaşmazlık ve gerginlik konusu oluşturmaktaydı. Irak ve Suriye'nin Fırat ve Dicle sularına bakışı ve talepleri belliydi. Türkiye'nin bu sulara ilişkin politikası ve güney komşularının taleplerine yönelik tutumu da bilinmekteydi. Söz konusu sular nedeniyle kimi uzman, stratejist ve kuruluşlar “su savaşı” senaryoları yazsalar da, bu senaryolar ilgili devletlerce pek ciddiye alınmazdı. Lakin ABD'nin Irak'ı işgal etmesi ve parçalı bir yapılanmaya gitmesi, BOP kapsamında tüm bölge ülkelerine yönelik yeni haritalar çizmesi, su sorunuyla ilgili geçmişten beri süregelen bütün bir süreci kökünden değiştirecek gibi görünmektedir.

Irak'ın üçlü bir federal yapı içinde ve BOP çerçevesinde (ABD çıkarları doğrultusunda) yeni bir şekle bürüneceği büyük bir olasılıktır¹³⁰. Irak'ın kuzeyinde Kürtler, orta kesiminde Sünniler ve güneyinde ise Şii Araplardan oluşan gevşek federal yapılı, etnik ve mezhep farklılığına dayalı biçimlenecektir. Bu yapı; orta ve uzun vadede Fırat ve Dicle sularının kullanım konusunda, öncelikle Irak sınırları içinde ciddi anlaşmazlıklar yaratacaktır¹³¹. Irak'ın kuzeyinde şekillenen Kürt oluşumunun, Türkiye'nin ulusal sınırlarını zorlamaması, bu bölgedeki su kaynaklarının kullanım ve yönetimini kısıtlayacak talepler ileri sürmemesi düşünülemez. Zira yakın gelecekte gerçekleşmesi beklenen suyla ilgili görüşmelere bu oluşumun temsilcileri de katılacaktır. Bu da bölgedeki sularla ilgili tarafların ve anlaşmazlık noktalarının artması anlamına gelmektedir¹³². Zaten GAP projesinden rahatsız olan Suriye ve Irak'a, Irak'ın bölünmesiyle ortaya çıkacak yeni oluşumlar da eklenmiş olacaktır. Öte yandan, Irak coğrafyasında ortaya çıkacak oluşumlardan çıkarı olan ABD, İsrail ve AB ülkeleri de bölgedeki su kaynaklarına daha fazla odaklanacaklardır. Ayrıca, Irak'ın kuzeyinde varlık kazanacak olan “Federe Kürt Yönetimi”, etnik uzantılar nedeniyle İran ve Suriye'yi de, en az Türkiye kadar rahatsız etmektedir. Dolayısıyla, İran da bölgeye odaklanırken, Suriye

---

¹³⁰ USİAD, *Su Raporu...*, s. 40.

¹³¹ Özden Bilen, 'Irak'ın Siyasal Yapılanmasının Hidropolitik Değerlendirmesi', *Stratejik Analiz Dergisi*, Haziran 2003.

¹³² USİAD, *Su Raporu...*, s. 42.

kendi Kürtleri nedeniyle “diken üstünde” bir döneme girecektir. Kısaca, bölge beklenenden daha fazla ısınacaktır.

Irak'taki şekillenme çerçevesinde, bir yandan petrol kaynaklarının paylaşımı ve kontrolü meselesi, bir yandan da su kaynaklarının yeniden değerlendirilmesi, uluslararası kuruluşların ve küresel su şirketlerin bölge sularına yönelik yeni stratejiler geliştirmesi; “ortaklaşa yönetim”, “küresel barış ve işbirliği”, “bütüncül ve katılımcı havza yönetimi” gibi neo-liberal politikalar aracılığıyla bu bölgede “sivil inisiyatifler” oluşturması tüm dünyanın Fırat ve Dicle sularına yoğunlaşması dönemini başlatabilir. İşgal sonrası dönemde Irak'ta meydana gelmekte olan gelişmeler, Türkiye'nin bu iki nehir üzerinde yürüttüğü kalkınma projelerini (özellikle GAP'ı) önleme girişimlerine dönüşebilir¹³³. Zaten ABD'nin Irak'ı işgal ettiği Mart 2003'ten hemen sonra Türk yönetimlerinin GAP'a ilgisi azalmış, GAP kapsamındaki projelerde ciddi gerilemeler olmuştur. Özetle, GAP konusunda siyasal bir kırılma dönemi yaşanmaktadır¹³⁴. Yani, Irak'ta yaşanan gelişmeler son yıllarda Türkiye'nin su politikasını ve havzadaki su projelerini olumsuz etkilemiştir ve daha da olumsuz etkilerin yaşanacağını söylemek abartı olmayacaktır.

Son birkaç yıldır bölgeyi endişelendiren ve belki de yeni bir kırılmaya yol açması olası bir sorun da ABD'nin İran'a yönelik tehditkâr ve saldırgan politikasıdır. Nükleer silah üretmesini engelleme bahanesiyle ABD, İsrail ve diğer batılı müttefikleri her an İran'ı vurabilirler. Böyle bir operasyon bölgeyi ateş çemberine dönüştürebilir ve bölgenin su kaynaklarıyla ilgili olası beklentileri altüst olabilir. Türkiye ve Suriye'yi çok derinden sarsacak olan böyle bir sıcak çatışma, bölgenin kaderini daha uzun sürecek bir belirsizliğe itebilir. Belki de Fırat ve Dicle sularıyla ilgili bambaşka ve yepyeni bir denklem kurulabilir. Bu denklem içinde sorunlara çözüm bulmak, bir olasılık kolaylaşabileceği gibi, bin olasılık daha da güçleşebilir, hatta imkânsızlaşabilir.

İşte bütün bu olasılık, risk ve tehditleri de dikkate alarak Türkiye, bugüne kadar uyguladığı ana su politikasını yeni baştan gözden geçirmek ve komşularıyla sonsuz dek bir arada yaşamak zorunda olduğunun bilinciyle, ulusal çıkarlarını ön planda tutarak, ama komşularının yararlarını ve haklarını da gözeterik **“bölge merkezli ve barışçı”** bir su politikası geliştirmek zorundadır. Şimdiki ve gelecekteki komşularıyla barış ve işbirliğini esas alan, su konusuyla ilgili sorunların çözümünde, öncelikle havzanın ve havzadaşların

¹³³ USİAD, *Su Raporu...*, s. 42.

¹³⁴ USİAD, *GAP Raporu...*, s. 126.

konumlarını dikkate alan, ama kendi ekonomik ve siyasal çıkarlarını da gözardı etmeyen, uzun vadeli programlara gereksinim vardır. Çözüm adı altında küresel düzeyde “dayatmacı politikalar” ortaya sürülmektedir. Suyla ilgili sorunlar, zaman zaman savaş senaryoları üretilerek, çoğu zaman da “uluslararası işbirliği” ve “küresel barış” adı altında ele alınarak yeni hegemonyacı politikalara zemin oluşturulmaktadır. Küresel su şirketleri ve onların arkasındaki küresel sermaye kuruluşları su kaynaklarını ele geçirmek veya denetim altına almak ve yeni su pazarları yaratmak için şirin maskeli (demokratik görünümlü) çözüm programları sunmaktadırlar. Ama aynı güçler, bir yandan da “küresel su savaşları” çıkacağı tezini işleyerek, su sorunu ülkelere korku yaymaktadırlar. Yani, “su savaşları olacak, safınızı belirleyin, önerdiğimiz açılımları ve çözüm reçetelerini benimseyin, bizimle işbirliği yapın, su dâhil tüm doğal kaynaklarınızı ve ulusal varlıklarınızı satın veya özelleştirin” demektedirler. Kimi ülkelerde ise, birden ürktümemek için “merkezi yetkileri yerele aktarın, yönetim uygulayın, STK’ları ve özel sektörü de yönetime katın, demokratikleşin, uluslararası kurumlarla işbirliği yapın” gibi tekliflerde bulunmaktadırlar.

Bütün bu demokratik görünümlü, barış ve işbirliği söylemlili küresel ve emperyal stratejilerden bağımsız olarak, suyla ilgili sorun yaşanan havza ve bölgelerde “bölge merkezli” politikalar geliştirilmeli, uluslararası hukukun evrensel ilkelerine dayalı ve komşuluk haklarını gözetken yerel-bölgesel işbirliği arayışları gerekmektedir. Bu arayışların başarılı olabilmesi için temel koşul; havza ölçeğinde veya tekil olarak su sorunu yaşayan ülkelerin izledikleri politikalarla bu sorunu uluslar arası küresel güçlerin küresel ölçekli ve hegemonyacı politikalarının malzemesi haline getirmemelidirler¹³⁵.

SONUÇ

Bugün dünyada bir su sorunu vardır. Bu sorun kimi bölgelerde daha şiddetli hissedilmektedir. Su sorunu, çok yakın bir gelecekte Ortadoğu gibi susuz bölgelerde, sorun olmanın ötesine geçebilir ve varlık-yokluk denklemin dönüşebilir. Bu denklemin çözümü ne yazık ki, pek kolay olmayacaktır. Bu bölgede su dışında pek çok anlaşmazlık ve çatışma konusu bulunmaktadır. Su sorunu bu güne kadar bölgede, bazen bu nedenleri azdıran, bazen de törpüleyen bir işlev görmüş, bir iki istisna dışında genelde doğrudan bir

---

¹³⁵ Dursun Yıldız, ‘Akdeniz Havzasında Su Sorunları ve Türkiye’, *Hidropolitik 2003*, Sayı: 25, Mayıs 2003, Ankara Atılım Yayını, s. 47.

çatışmaya yol açmamıştır. Ancak, bölge ülkeleri arasında zaten var olan ve yüksek seyreden çatışma potansiyelini artırıcı bir rol oynamakta, çatışma bahanesi olarak kullanılmaktadır. Bölge dışı güçlerin Ortadoğu'daki çıkarları ve bu bölgeyi kontrol etme politikaları da eklendiğinde, gelecekte Ortadoğu bölgesinin su kökenli çatışmalarla yüzleşme olasılığının hayli yüksek olduğu söylenebilir. Türkiye-Suriye-Irak, Suriye-İsrail-Ürdün, Mısır-Sudan-Etiyopya gibi ülkeler arasında her gün gelişmekte olan su sorununun yakın gelecekte Ortadoğu'nun sıcak gündemine oturacağı beklenmektedir¹³⁶. Bölgenin içinde bulunduğu koşullar dikkate alındığında ve “savaş tanrıları”nın (küresel silah ve su şirketlerinin) projeleri ve amaçları hatırlandığında bölgede her zaman çatışma potansiyeli vardır. Suriye'nin suyla ilgili tavrı bellidir. Irak, yeni ve karmaşık gelişmelere gebe dir. İsrail, suyla yatıp kalkmaktadır. ABD'nin strateji kuruluşları ve küresel sermaye merkezleri su savaşı üzerine raporlar yazmakta, senaryolar üretmektedirler. Akademik çalışmalarda, ısmarlama forumlarda ve popüler yayınlarda sık sık “küresel barış” temennili “küresel su savaşı” olasılıkları dile getirilmektedir. Ortadoğu özelinde su sorunu gerekçeli büyük savaşların olması, ihtimalden öteye, yakın tehdide dönüşmüş görünmektedir. Hatta Türkiye'nin Güneydoğu bölgesinde bile suyun bir iç çatışma aracı yapılması söz konusudur. Batı'nın yeri geldiğinde sahneye sürdüğü “Kürt Sorunu” paçavrası tam da böyle bir amaç için kullanılmaktadır. Bu “paçavra” ileride su kaynaklarının paylaşımı yeniden gündeme geldiğinde de kullanılacaktır¹³⁷.

Su, artık 21. yüzyılın en stratejik maddesi haline gelmiştir. Bunu UNEP, FAO ve WHO gibi BM kuruluşları, Dünya Su Forumu ve Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlar ve suyla ilgilenen kişi ve kuruluşlar da belirtmektedir¹³⁸. GAP projesi gibi, sadece Türkiye'nin değil, bölgenin de yararına olacak bir projenin bölge barışına değil, bölgesel bir çatışmaya yol açabileceği ileri sürülebilmektedir. Eski BM Genel Sekreteri Butros Ghali bile bir makalesinde “GAP'ın Ortadoğu barışını tehdit ettiğini yazabilmiştir¹³⁹. Gerçekten de su, Ortadoğu'da bölgesel düzeyde anlaşmazlıklara ve hatta savaşlara neden olabilecek kadar stratejik bir kaynaktır. En yalın anlamıyla su, artık Ortadoğu için “*casus belli*”dir. Suyla oynamak ateşle oynamak kadar tehlikeli ve

¹³⁶ Gamze Güngörmüş Kona, ‘İsrail’in Su Politikaları, *Karizma Dergisi*-Beyaz Petrol: Su Özel Sayısı, Yıl. 7, Sayı: 27, Temmuz-Ağustos-Eylül 2006, s. 57.

¹³⁷ Şehsuvaroğlu, Lütfü, *Su Barışı ...*, s. 160.

¹³⁸ *Ibid.* s. 159.

¹³⁹ *Ibid.* s. 158.

sakıncalıdır; ancak, su aynı zamanda “*casus paci*”dir de¹⁴⁰. Savaş ya da barış nedeni olması, su kaynaklarını paylaşan ülkelerin niyet ve tavrına, küresel su savaşı aktörlerinin politikalarına ve havzadaş ülkelerin bu politikalara alet olma derecelerine bağlıdır. Evet, geçmişte birçok havzada yerel ölçekli çatışmalar ve savaşlar yaşanmıştır, hatta bu yolda terör ve tedhiş yollarına bile başvurulmuştur. Ama çoğunlukla ortak akıl ve sağduyu galip gelmiş ve su anlaşmaları yapılmıştır. Hatta bazen savaşın eşliğinden dönülmüş ve geçici de olsa uzlaşma yolları bulunmuştur. Türkiye-Suriye arasında Fırat suları konusunda 1990’ların sonlarında olduğu gibi, yine Suriye-Irak arasında Tabqa Barajı nedeniyle olduğu gibi.

Evet, bugün dünyanın hegomanik gücü olarak tanımlanan ABD ve diğer G-7 ülkeleri, strateji şirketlerine ve akademik kurumlara “yüzyılımızda su kaynaklarına bağlı ortaya çıkması muhtemel kriz, çatışma ve risk analizleri ve bunlara karşı müdahale senaryoları” hazırlamaktadırlar¹⁴¹.

Su savaşları gibi bölge dışı güçler tarafından elbirliği ile geliştirilen senaryoları gerçeğin kendisiymiş gibi değerlendirmek yanlıştır. Ortadoğu’da suyu savaş nedeni olarak gören ve suların yokuşa doğru akmasını isteyen ülkelerin, savaşla elde edilen suyun barış içinde kullanılmayacağını bilmeleri gerekir. Ama yine de, sıcak savaş ortamının eksik olmadığı Ortadoğu’daki geleceğin tüm çatışmalarında suyun etkili bir faktör olacağı gözardı edilmemelidir¹⁴².

Türkiye’nin büyük yatırımlar yaptığı ve dünya ölçeğinde projeler gerçekleştirdiği, aynı şekilde Suriye ve Irak’ın tüm su projelerini ve geleceğini kurguladığı Fırat ve Dicle havzasında bir su savaşı olasılığı var mıdır? Bu sorunun yanıtı hem evet hem hayırdır. Ama her iki olasılık da büyük ölçüde bölge dışı aktörlerin niyetine bağlıdır. Irak’ta şekillenecek yeni yapı da belirleyici etkenlerden biridir. Zira Türkiye-Suriye arasında 1987 Protokolü çerçevesinde geçici de olsa bir anlaşma vardır ve iki ülke ilişkileri çok olumlu bir düzlemde ilerlemektedir. Hatay ve su konusunda son derece iyimser bir iklim oluşmuştur. Bu nedenle, Irak’taki işgal sonrası dönemin sisleri dağılmadan ve ortaya nasıl bir manzara çıkacağı netleşmeden (bu arada İran’a yönelik bir ABD-İsrail saldırısı her an beklenmektedir) suyla ilgili yazılıp çizilenler bir tahmin ve temenni olmaktan öteye gitmeyecektir. Her şeye

---

¹⁴⁰ Abdullah Kıran, *Ortadoğu’da Su Savaşı...*,s. 251.

¹⁴¹ Alaeddin Yalçınkaya, ‘AB raporlarında Fırat-Dicle ve İsrail’, s. 65.

¹⁴² Cemal Zehir, *Ortadoğu’da Su ...*, s. 216.

rağmen havzada ciddi bir su gerginliği yaşanacak, ama klasik anlamda silahlı bir çatışmadan ziyade, bu savaş daha çok savaş; gerginlik, kötüleşen ilişkiler, insani sıkıntılar ve sivil kargaşa şeklinde olabilecektir. Bütün bu gerginlikler ise, bölgede istikrarsızlık, fundamentalizm ve aşırıcılıkta artış demektir. Küresel güç ABD Fırat ve Dicle havzasında yer alan ülkelerin taraf olduğu bir “su komisyonu” kurulmasını teşvik edebilir. Mekong Nehri Komisyonu gibi¹⁴³.

Öte yandan, Fırat ve Dicle sularının kullanımı ve paylaşımı, bu akarsularla ilgili projeler ve bölgede su yönetimi konusu AB’yi yakından ilgilendirmektedir. Üyelik müzakere sürecinde Türkiye’ye Fırat ve Dicle suları için “uluslararası yönetim” modeli önermesi ve bunu müzakere belgelerine ve AB raporlarına koyması bir temenniden ibaret değildir. Türkiye, AB’nin bu politikasını iyi analiz etmeli ve tezlerini AB ülkelerine iyi anlatmalıdır. Uluslararası kamuoyunu etkileyecek ciddi girişimlerde bulunmalı su konularında inisiyatif alacak zirve konferanslara öncülük etmeli, kararlı bir tutum takınmalı ve bölge düzeyinde barış ve işbirliğini sağlayacak akılcı projeler geliştirmelidir. Öncelikle, komşu ülkelerle güven artırıcı ve karşılıklı yararları gözetici ekonomik, ticari ve teknik ilişkileri güçlendirmelidir.

Bugün gelinen noktada Fırat ve Dicle havzasında suyun kullanımı; gerek AB’nin gerekse BM’nin ve ABD’nin ilgi alanında sıkça yer almaya başlamıştır. Bir yandan Irak’ın işgali ve buna paralel bu ülkedeki siyasal yeniden yapılandırma sürecinin olası etkileri, öte yandan uluslararası su hukukundaki yeni gelişmeler Türkiye’nin ulusal su politikasını zorlamaktadır.

Ortadoğu’da bağımsız ülkelerin haritaları şekillendikten sonra bölgedeki su sorunları, birçok çatışma ve savaş atmosferinin arka planındaki önemli ve etkileyici bir neden olmuştur. Bölgedeki su denkleminin karışıklığından Türkiye’de etkilenmiştir. Türkiye açısından Dicle ve Fırat üzerindeki su projeleri için dış kredi bulunması, aşağı çığıra bırakılacak su miktarı konusundaki gerginlikler ve terör gibi olumsuz sonuçlar doğuran bu denklem son dönemde yeniden gündeme getirilmiştir¹⁴⁴.

Yaşanan gelişmeler Ortadoğu’da yeni bir düzen arayışının olduğunu göstermektedir. Bölgeyi şekillendirme kararı alan koalisyon güçleri su konusundaki stratejilerini de uygulamaya koyma kararı almış gözükmektedirler. Bu stratejinin en önemli ayağını da Fırat ve Dicle sularının

¹⁴³ Frederick Lorenz, ‘Ortadoğu’da Su Savaşları Kapıda’, *Karizma Dergisi-Beyaz Petrol: Su Özel Sayısı*, Yıl. 7, Sayı: 27, Temmuz-Ağustos-Eylül 2006, s. 64.

¹⁴⁴ USIAD, *Su Raporu...*, s. 82.

paylaşımı konusu ve Türkiye'den koparılacak yeni ödümler oluşturmaktadır. Bu bağlamda, denklemde bazı değişkenleri sabit kılarak, bölgenin su denklemini yeniden düzenleme çabası yakın veya orta-yakın gelecekte Türkiye-Suriye-Irak özelindeki su sorununa yeni boyutlar ve yeni aktörler eklenebileceğinin işaretleri olarak görülebilir¹⁴⁵.

Ortadoğu'nun yeni siyasal yapılanmasında su ve petrol denkleminin de yeniden ele alınıp, farklı yöntemlerle çözülmeye çalışılması olasılığı yüksektir. Türkiye, bu gelişmeleri de dikkate alarak GAP projesini hızlandırmalı bir an önce tamamlamalıdır. Ayrıca, bölge ülkelerine önerdiği üç aşamalı plan tezinin önüne çıkarılabilecek engelleri aşmaya yönelik yeni politikalar üretmelidir¹⁴⁶.

Bölgede su paylaşımı nedeniyle bir savaşın çıkması çok uzak bir olasılık olarak görülmektedir. Ancak, bölge dışında yapılan planlarla, akılcı kriterleri ve bölgesel duyarlılıkları göz önüne alarak kalıcı bir su barışı ve çözümü tesis edilmesi de aynı derecede güç görünmektedir. Çünkü bu coğrafya, petrolün bolluğu nedeniyle su kıtlığı bahane edilerek uluslararası güçlerin sürekli denetim altında tutmaya çalıştığı bir özelliğe sahiptir. Bu bölgenin petrolüne bağımlı ülkeler, uzun zaman önce petrol vanalarının istedikleri şekilde işletilmesinin, bölgedeki su vanalarının işletilmesindeki hâkimiyetleriyle ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Bu yüzden, su kaynakları bölgede uluslararası güçlerin elinde bölge dengelerini korumak veya bozmak açısından, geçmişte olduğu gibi yarın da önemli bir koz olarak rol oynayacaktır¹⁴⁷. İşte bunun farkında olarak bölge ülkeleri, çözüm yolunu kendileri arayıp bulmalıdırlar. Bu küresel oyun ve planlara rağmen, bölgesel ölçekli ve bölge merkezli işbirliği projeleri için her türlü teknik çalışma bir an önce başlatılmalıdır. Türkiye'nin yıllar önce ortaya koyduğu, bölgesel barış ve işbirliğini esas alan üç aşamalı plan iyi bir başlangıç olabilir. Aksi halde, küresel sermaye kuruluşları ve arkasındaki güçlerin, yani bölge dışı aktörlerin ve Ortadoğu denklemini kuranların değirmenine su taşımaktan başka bir şey yapamazlar. Su savaşları senaryosunun kötü karakter oyuncusu veya figüranları olmaktan öteye gidemezler. İşte o zaman yerel, bölgesel ve hatta küresel su savaşları senaryo olmaktan çıkar ve savaşın alevleri önce bu ülkeleri kavurur. Bu olasılık çok zayıftır, ama her zaman vardır ve yaşam sürdükçe hep olacaktır.

---

¹⁴⁵ *Ibid.* s. 82-83.

¹⁴⁶ USİAD, *GAP Raporu...*, s. 159.

¹⁴⁷ USİAD, *Su Raporu...*, s. 84.